

Ellum og Barvid Syssel 1943-44

En studie i DNSAP's lokalhistorie

af JOHN T. LAURIDSEN

På loftet i et hus i Rødekro blev der i 1984 gjort et historisk fund: protokollen for det danske nazistparti DNSAP's møder og aktiviteter i Sønderjylland i årene 1943 og 1944. Det er den eneste bevarede protokol fra partiets arbejde på lokalt plan. Den giver et sjældent indblik i partiarbejdet, forholdet til besættelsesmagten, og i fodfolkernes utilfredshed med opløsningstendenserne i partitoppen – på et tidspunkt, hvor det gik mod enden. Forskningschef John T. Lauridsen giver en indføring i partihistorien, fortæller om personerne, skæbnerne og om de kildekritiske problemer, der gemmer sig i dette sjældne dokument. Protokollen gengives i sin helhed sidst i artiklen.

Under arbejdet med at lægge nyt tag på ejendommen Højgade 1 i Rødekro fandt tømrermester Karsten Larsen, Øster Højst, i 1984 en forhandlingsprotokol vedr. DNSAP, som han afleverede til husets daværende ejer Johs. Holdt. Protokollen blev senere forevist for politimesteren i Åbenrå, Iver Møller, der tog en kopi og atter afleverede originalen. Den originale protokol er senere overdraget til landsarkivet i Åbenrå,¹ mens kopien via professor Henning Poulsen er kommet til ovenstående.

Den fundne protokol indeholder referater af ledermøderne for DNSAP's organisation i Sønderjylland, der med den af partiet siden 1936 anvendte sysselopdeling, blev kaldt Ellum og Barvid Syssel. Syslet bestod af Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder amter, men dertil var lagt et herred fra Ribe Amt (Ribe herred) og tilføjet et konstrueret »Kolding herred« for at få Kolding i Vejle Amt med. Det var sammen med Storkøbenhavns Syssel partiets betydeligste. Protokollen omfatter tiden oktober 1943 til november 1944 og er ført af sysselafdelingsleder Paul Skøtt. Skøtt var tidligere ejer af Højgade 1, så protokollens tilstedeværelse under taget dér er uden mystik. Skøtt har selv gemt protokollen dér i stedet for at destruere den. Det har eftertiden grund til at være ham taknemmelig for, da det er den eneste forhandlingsprotokol fra DNSAP's sysler, der hidtil er kendt. Yderligere har Skøtt både givet den et forord og ført den på en måde og

Højgade 1 i Rødekro, hvor forhandlingsprotokollen for DNSAP i Sønderjylland 1943–44 blev fundet under taget i 1984. Nutidigt foto. Axel Johnsen.

med en omhu, så der kommer en hel historie ud af det. På et kritisk tidspunkt i partiets historie får vi mulighed for at kigge med i partiarbejdet i syslet. Protokollen tjener både til at belyse vidensniveauet om partiforhold i syslet, kommunikationen mellem syslet og partiledelsen, ligesom den giver et godt billede af opfattelsen af og relationerne til »gesandtskabet«, som besættelsesmagten her bliver betegnet. Flere referater af møder i DNSAP's ledelse kendes udelukkende fra denne protokol, da der kun foreligger få referater fra møderne i DNSAP's lederråd og førerråd. Endvidere kan protokollen med fordel bruges som udgangspunkt til at studere, efter hvilken praksis ledere i partihierarkiet blev udnævnt. Det, der af nogle er blevet kaldt Frits Clausens »personalepolitik«, og af andre er blevet betegnet som hans sygelige angst for at udnævne kvalificerede personer til ledere, der kunne gøre ham rangen stridig. Endelig giver protokollen et enestående indblik fra sidelinjen i den standende konflikt mellem den tyske rigsbefuldmægtigede Werner Best og Frits Clausen om forholdet til Schalburgkorpset. Dette korps var oprettet foråret 1943, og dets hensigt var

klart fra tysk side, at det skulle erstatte DNSAP som den samlede organisation for alle danske nazister. Det modsatte Frits Clausen sig til forskel fra nogle af hans hidtil trofaste støtter. Enden på den konflikt fremgår også af protokollen.

Paul Skøtt blev født den 20. marts 1910 og havde en årrække været fjerkræavler i Spandet, før han flyttede til Rødekro. Han var gift med Martha Skøtt, der også var medlem af DNSAP og optræder sidst i protokollen. Mens han havde meldt sig ind i DNSAP 15. februar 1934, fulgte hun ham først 3. juli 1940, men var til gengæld siden aktiv i partiets kvindegrupper, fra december 1941 som herredsaftdelingsleder i Rise Herred. I april 1942 var Paul Skøtt blevet sysselgruppeleder, og i en længere periode havde han tillige været stedfortræder for sysselleder Jes Asmussen. Da han også efter kort tid – den 3. december – kom til at virke som stedfortræder for den i oktober udnævnte nye sysselleder, Johan Lassen, vidner det om, at det var en stilling, der passede ham godt. Han havde ikke selv ambitioner om at komme i første række, men havde, som det fremgår af protokollen, selv peget på Johan Lassen som sysselleder. Tillige var han vel ung til en syssellederpost ud fra partiets egne kriterier. Skøtt var et trofast og mangeårigt partimedlem, og hans hustru var også aktiv i partiarbejdet. Hun lagde lokaler til syslets ledermøder, som det også fremgår af protokollen. Skøtt gjorde sig ikke i øvrigt bemærket i syslet og slet ikke udenfor. Ikke før nu. Han stillede heller ikke op til nogle af valgene, som adskillige andre af syslets ledere. Skøtt troede stadig på partiets sag, da mange andre var faldet fra, og nænnede heller ikke at destruere den beskedne protokol, da den blev farlig at ligge inde med. Han forsøgte heller ikke at skjule sin tilknytning til den. Tværtimod. Han vedlagde den fuldmagt, som Johan Lassen havde udstedt til ham som stedfortræder for syssellederen. Loftet i hans hus fik lov til at gemme på et stykke partihistorie i næsten 40 år.

Sysselorganisation og lederudnævnelser i DNSAP

DNSAP's lokalhistorie er som de øvrige partiers, når bortses fra festskriftlitteraturen, stort set ubeskrevet. For DNSAP's vedkommende foreligger tre lokalundersøgelser, den ene om Sønderjylland 1930-40, den anden om Ålborg 1931-45 og den tredje og mest indgående om Fyn.² Førstnævnte har ikke været tilgængelig, den anden er delvist publiceret i *Historie* 2002 og den tredje er fremkommet så sent, at den

ikke har kunnet inddrages.³ Bortset fra at Ålborg-undersøgelsen er lagt anderledes an end nærværende studie og ikke i tilstrækkelig grad har kunnet forbinde den lokale historie med partiets historie på landsplan, er det en svaghed, at den med hensyn til de spørgsmål, der stilles til partimedlemskab (social sammensætning etc.), bygger på den trykte og meget mangelfulde udgave af medlemskartoteket og ikke det originale materiale. Efter afslutningen af denne undersøgelse er fremkommet René Rasmussens oversigt over DNSAP's historie i Sønderjylland 1940–45, hvor der gøres brug af mødeprotokollen fra syslet, mens de her valgte problemstillinger i øvrigt lades uomtalt.⁴

Paul Skøtt var som sysselafdelingsleder placeret i syslets organisatoriske hierarki lige under syssellederen sammen med to ligestillede afdelingsledere, en organisation, der ideelt set bestod af:

syssellederen
afdelingsledere
herredsledere/distriktsledere
gruppeledere⁵

Hver afdelingsleder havde et antal herredsledere under sig og disse igen et antal gruppeledere. I Ellum og Barvid Syssel var der i efteråret 1943 tre afdelingsledere, som tilsammen rådede over godt 4 amter med i alt 17 herreder. Altså ledte de mindst fire herreder hver. Til gengæld optræder i forhandlingsprotokollen ikke 17 herredsledere. Selv da lederne til mødet den 21. november 1943 angiveligt mødte fuldtalligt frem, kom der kun 11 herredsledere. Det kan forklares med, at tre herredsledere havde to herreder under sig, men det kan også skyldes, at der ingen aktiv leder var længere. Det var rimeligvis tilfældet med Hans Fallesen Kiil, der ikke blev afløst som herredsleder, og som i november 1943 stadig var et højt agtet partimedlem.⁶ Med hensyn til gruppelederne fortæller protokollen ikke noget om, hvor mange der har været. Har der i teorien været én for hver sogn, kommer antallet af gruppeledere langt over 100. Kun én mødte frem til ledermøderne, hvilket tyder på, at gruppelederne i almindelighed ikke skulle med eller kunne forventes at komme til disse møder, da de i så fald jævnlige skulle strømme til fra hele Sønderjylland i en periode, hvor transporten var ekstra besværlig. Talrige gruppeledere i syslet var blevet fritaget for deres stilling siden valget i marts 1943.

I månederne efter 29. august og frem til og med maj 1944 drejede det sig officielt om 36 ledere i Ellum og Barvid Syssel, hvilket sandsynligvis er i underkanten. Selv om der også forekom nyudnævnelser (10), opvejede de langt fra tabet. Det var et lederlag med en del udskiftning, formentlig har en del af disse ledere mest været ledere af navn med et fåtal eller i værste fald ingen (!) medlemmer under sig.

Foruden Skøtt var maskinhandler Laurits Westergaard, Løgumkloster, og konsulent Mads Nissen Bruhn, Rødding, afdelingsledere. Westergaard var som Skøtt gammelt partimedlem. Han havde meldt sig ind i DNSAP i 1933 og havde været herredsleder siden 1935,⁷ mens Bruhn var kommet til så sent som i 1940. Sidstnævnte stillede op til folketingsvalget 1943, mens Westergaard havde haft en mangeårig post som herredsleder i partiet uden at søge valg. På dette lederniveau var der i reglen ikke tale om pludseligt tilkomne, der var steget hastigt op i hierarkiet. Når Bruhn med sit høje partinummer kunne gøre sig gældende i dette lederlag, må han have vist sig særlig fortjent eller gjort sig bemærket på anden måde. Partinummer blev tildelt løbende, så jo lavere et partinummer, jo længere havde pågældende været medlem.

De gamle partimedlemmer dominerede i endnu højere grad på herredsledernes niveau. I nedenstående oversigt over lederkredsen i Ellum og Barvid Syssel på syssel- og herredslederniveau er angivet pågældendes partinummer og eventuelt oplysninger om erhverv samt fødeår. Det fremgår af oversigten, at 80% af lederne 1943-44 var indmeldt i DNSAP senest 1934. Paul Skøtt med partinummer 1381 var som nævnt indmeldt februar 1934. Ledere som Johan Lassen, Laurits Westergaard for ikke at nævne Chr. Beck og Claus Schultz, alle med et meget lavt medlemsnummer, var ikke kun gamle partimedlemmer, de var blandt partiets absolutte pionerer. Det var en ledergruppe af mangeårige medlemmer og et udtryk for, at Sønderjylland var DNSAP's oprindelige kerneområde, hvor tilslutningen var kommet først og var blevet størst. Først den tyske besættelse fik tilslutningen i landsdelen til at stagnere, og væksten rykkede til de større provinsbyer og København.

Flertallet af lederne i den sønderjyske partiorganisation var selvstændige erhvervsdrivende eller folk med liberalt erhverv. De fleste med tilknytning til landbruget. De var ikke udtryk for noget ungdomsoprør. Gennemsnitligt var de født 1896, og de befandt sig derfor i midten af 30'erne eller mere, da de tilsluttede sig DNSAP.⁸ Hvor

mange af dem, der havde deltaget i Første Verdenskrig, er uvist, men over halvdelen af dem tilhørte krigsgenerationen.

Lederkredsen i Ellum og Barvid Syssel 1943-44

Sysseleder: Johan Lassen (167, gårdejer, f. 1885)

Afdelingsledere:

Laurits Westergaard (110, maskinhandler, f. 1898),
Paul Skøtt (1381, f. 1910),
Mads N. Bruhn (38.154, konsulent, f. 1895)

Herredsledere:

Hans Kylling (513, husmand, f. 1886),
Jacob Feddersen (1240, husmand),
Chr. H. Beck (45, f. 1884),
Johs. Boldt (469, gårdejer),
Andreas Andersen (1077, f. 1890),
Hans Friis (1160, landmand, f. 1905),
Peter Christensen (644, assistent, f. 1904),
Christian Clausen (627, gårdejer, f. 1896),
Jørgen Jespersen (30.519, landmand, f. 1895),
Emil Friis (17.902, gårdejer),
Claus Schultz (56, købmand)

I 1941 kunne DNSAP's ledelse meddele, at fra 1. maj var alle herreder i Ellum og Barvid Syssel fuldt udbygget med hver sin herredsleder. Den type meddelelser blev ellers ikke givet, den kendes ikke fra andre sysler. Det understreger syslets status. Det blev også hver gang nævnt først ved en omtale af eller opregning af syslerne. Ellum og Barvid Syssel var for Frits Clausen, hvad Bayern var for Hitler – udgangspunktet for deres bevægelser, hvor Bovrup modsvarede München!

I nedenstående oversigt er opgivet herredernes navne, herredsledernes navne (med partinummer) og så vidt muligt, hvor længe de forblev herredsledere efter syslets fulde udbygning, samt hvem de afløstes af og hvornår. Kolding »herred« var en del af syslet til oktober 1941, men blev da overført til Jelling og Almind Syssel, hvorfor jeg vil se bort fra det i det følgende.⁹

Johs. Boldt, A. Andersen og Jørgen Jespersen rådede hver over to herreder, så oktober 1941 var det samlede antal herredsledere i syslet 14. Af de 14 havde kun tre eller godt 20% (Aksel Madsen, Jens Hansen og Jørgen Jespersen) et så højt partinummer, at de ikke kan karakteriseres som gamle partimedlemmer. De øvrige hører som et par år senere til medlemskredsen fra tiden op til 1934. Af de 14 herredsledere var 7 (50%) med sikkerhed herredsledere i hele perioden maj 1941-maj 1944. Da tre af dem var leder af to herreder, har der været en

Herreder og herredsledere maj 1941-maj 1944

Ribe herred:	Johs Boldt (469), hele perioden
Kolding herred ¹⁰ :	Aug. Varming (39.917)
Tyrstrup herred (H):	Hans Fallesen Kiil (48), hele perioden
Haderslev Herred (H):	Jacob Feddersen (1240), sept. 1942 fritaget, maj 1943 tilbage
Gram herred (H):	Chr. H. Beck (45), hele perioden
Frøs herred (H):	Hans Chr. Schmidt (662), fratrædt marts 1942
Nr. Rangstrup herred (H):	Aksel Madsen (10.449), fratrædt maj 1942, dec. 1942 Emil Friis (17.902)
Hviding herred (T):	Johs. Boldt (469), hele perioden
Lø herred (T):	Lauritz Westergaard (110), okt. 1941 Carsten Poulsen (574), fritaget okt. 1942
Højer herred (T):	A. Andersen (1077), hele perioden
Tønder herred (T):	A. Andersen (1077), hele perioden
Slogs herred (T) :	Jens Hansen (10.464), nov. 1941, Johan Lassen (167), dec. 1943 Carl Schultz (56)
Sdr. Rangstrup herred (Å):	Hans Christiansen (248), okt. 1942 fratrædt
Rise herred (Å):	Hans Friis (1160), hele perioden
Lundtofte herred (Å):	Lorentz Jacobsen (1271), jan. 1942 Iver Møller (17.637), ¹¹ maj 1943 Peter Christensen (644)
Nybøl herred (S):	Chr. Clausen ¹² (627), hele perioden
Als Sdr. herred (S):	Jørgen Jespersen (30.519), hele perioden
Als Ndr. herred (S):	Jørgen Jespersen (30.519), hele perioden

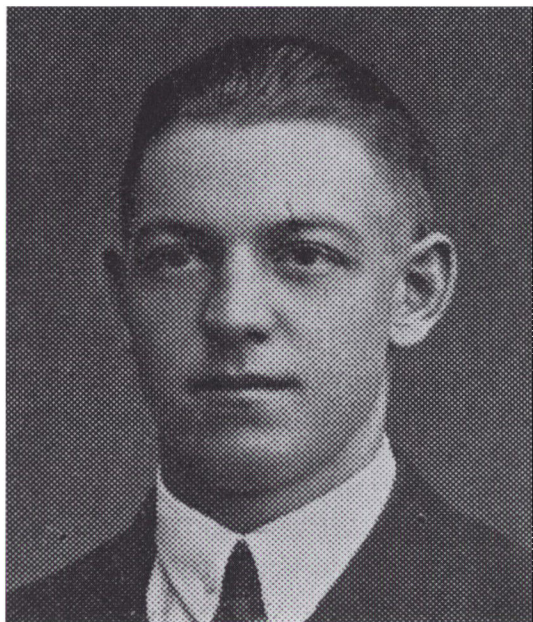

H=Haderslev Amt, S=Sønderborg Amt, T=Tønder Amt, Å=Åbenrå Amt

relativt stor stabilitet i denne ledergruppe. Mindre end 50% af herredernes ledere er blevet udskiftet i perioden, og en udtrædt (Jacob Feddersen) vendte endda tilbage efter godt et halvt år. Hvor der kom nye herredsledere til, bekræftes billedet igen af, at det er de mangeårige partimedlemmer, der dominerer. Iver Møller og Emil Friis havde ganske vist begge numre over 17.000, men det modsvares af Carsten Poulsen, Peter Christensen og Carl Schultz med meget lave partinummer, sidstnævnte hører til i kredsen af pionererne fra 1931.

Der tegner sig på herredsniveau en meget konservativ praksis med hensyn til lederudnævnelser. Tre af herredslederne (Boldt, Westergaard og Hans Chr. Schmidt) havde været herredsledere siden 1935-36. Det har alt andet lige været en kvalifikation at have et meget lavt partinummer. Selv 10 år efter Frits Clausens magtovertagelse i partiet blev herredslederne alt overvejende hentet fra den gruppe, der havde været med ham dengang. Indtil maj 1938 var det Frits Clausen selv, der foretog udnævnelsen af herredsledere. Han var foruden partifører

Jes Asmussen fotograferet i 1930'erne, mens han var indvalgt i Tønder Amtsråd for DNSAP. Gengivet efter DNSAP's Maanedes-Breve.

også sysselleder i Ellum og Barvid i de første år, men fra 1938 tog Jes Asmussen over. Han tilhørte selv kredsen af partipionerer fra 1931, der havde været ved Frits Clausens side. Han beholdt de hidtidige herredsledere og udpegede nye herredsledere med den samme kvalifikation som hans egen, nemlig at de var gamle partimedlemmer. Udpegningen af herredsledere skulle ganske vist fra 1941 finde sted efter samråd med stabslederen for partiorganisationen, hvilket ikke indebar nogen kursændring. Stabsleder Theofilus Larsen kunne således i december 1943 blive enig med sysselleder Johan Lassen om udnævnelsen af partipioneren Carl Schultz til herredsleder. Købmand Schultz havde været med i DNSAP siden 1931.

Den personkreds, der optræder i sylets forhandlingsprotokol 1943-44 har kendt Frits Clausen i mange år og været hans støtter. På den baggrund bliver deres indstilling til den »øverste partiledelse« og Frits Clausen, som den fremstår i mødeprotokollen, også sat i relief. De beslutninger, de traf, og de initiativer, de iværksatte i den her omhandlede korte tidsperiode, var ikke udslag af pludselige eller vilkårlige politiske svingninger, fordi partiføreren var gået i tysk krigs-

tjeneste. Baggrunden var langt alvorligere. Før jeg kommer nærmere ind herpå, skal endnu et par forhold belyses.

DNSAP begyndte få år efter, at Frits Clausen var blevet fører, at dyrke partiets pionerer, de gamle partikammerater, der havde været med fra den første svære tid, det vil sige i perioden 1931 til sommeren 1933 og tiden frem til det første landsmøde i Åbenrå sommeren 1934. Bruddet med Cai Lembcke i juli 1933 havde betydet, at DNSAP under Frits Clausen måtte oprette et nyt medlemskartotek, da Lembcke naturligvis ikke gav det fra sig. Frits Clausen måtte begynde forfra med medlemsnummertildelingen fra sommeren 1933,¹³ hvilket ikke kun var et rent administrativt tiltag. Dels var der prestige i lave partinummer, dels var det en anledning til at fjerne eventuelle oplysninger om tidligere medlemmer, der ikke støttede Frits Clausens sejrende fløj.

Vi kan følge rekonstruktionen af partiet efter splittelsen i sommeren 1933 og den generelle medlemsudvikling i øvrigt ved at sammenstille partinummer og indmeldelsestidspunkt. I det følgende skema er givet nogle fikspunkter med særlig vægt på tiden 1931-34. I alle tilfælde er det de rekonstruerede numre for tiden 1931-33 og den nye nummertildeling fra sommeren 1933, der danner udgangspunkt for skemaet.

Medlemsudviklingen i DNSAP

Partinummer	Indmeldelsestidspunkt
4	1.02.1931
167	3.04.1932
469	1.04.1933
627	8.06.1933
644	7.10.1933
1.077	27.10.1933
1.160	11.01.1934
1.381	15.02.1934
1.786	15.08.1934
17.902	7.08.1938
38.154	11.12.1940
46.209	20.10.1942

Syssellederen i Ellum og Barvid Syssel, Johan Lassen, var blevet rekrutteret blandt herredslederne, var steget op gennem det lokale partihierarki og var med sit meget lave partinummer en af pionererne. Ved folketingsvalgene 1939 og 1943 stillede han op for DNSAP. Han

var imidlertid ikke en typisk sysselleder på det tidspunkt, hvor han blev udnævnt. De første sysselledere fra 1936 havde i sagens natur et relativt lavt partinummer, det gælder Frits Clausen selv, Ejnar Jørgensen, Jes Asmussen og Max Arildskov, men bevæger vi os til tiden fra 1939, hvor brødrene Bryld på kort tid havde vundet indpas i partiapparatet og især efter 1940, hvor partiet for alvor ekspanderede, var det ikke længere i gruppen af helt gamle partimedlemmer, syssellederne blev fundet. H.C. Bryld havde meldt sig ind i DNSAP i 1938, og allerede året efter var han sysselleder trods et medlemsnummer så højt som 17.655. Af 48 sysselledere udnævnt 1936–44 havde 18 et nummer, der var højere end Brylds, resten var lavere, heriblandt 6 pionerer, mens de øvrige havde indmeldt sig mellem sommeren 1934 og sommeren 1938.¹⁴ Tendensen er dog stadig klar nok: Selv det ekspanderende parti blev på syssellederniveau ved med at trække på mangeårige medlemmer. Det var absolut en undtagelse, at man avancerede så hurtigt til sysselleder, som det var tilfældet for brødrene H.C. Bryld og Holger Bryld. Her var der tale om en klar prioritering fra Frits Clausens side, og det var for den ene af brødrenes vedkommende ikke gjort dermed. H.C. Bryld var efteråret 1940 den næstmægtigste mand i DNSAP. Vi skal frem til partiets dybe krise 1943–44, for at finde en delvist ændret situation. Af 13 nyudnævnte sysselledere 1943–44 var en partipioner – Johan Lassen – og yderligere tre indmeldt før 1938, men i et parti på stærk tilbagegang steg medlemsnummeret hastigt på de nyudnævnte sysselledere, så det gennemsnitlige indmeldelsestidspunkt for de 13 var ca. 1939.¹⁵

I et parti med så konservativ en udnævnelsespraksis, som det her er afdækket for DNSAP's vedkommende, er det ikke overraskende, hvis udpegningen af brødrene Bryld vakte både opmærksomhed og utilfredshed. Karakteristisk for syssellederne var i øvrigt som venteligt, at de havde nær lokal tilknytning. Igen er der enkelte markante undtagelser, men de bekræfter kun reglen. Noget anderledes forholdt det sig med de landsledere og stabsledere, Frits Clausen begyndte at udnævne fra 1940 og i større tal i 1941. I den følgende tabel er foretaget en omtrentlig opgørelse af de to grupper med angivelse af partinummer og med oplysning, om der var tale om rekruttering fra gruppen af sysselledere.

Mere end en trediedel af stabsledere havde tidligere været sysselledere, men derudover var det dette ikke det afgørende kriterium for, om en person kunne beklæde en post af denne karakter. I H.C. Brylds

*Udnævnelser af stabs- og landsledere i DNSAP*Stabsledere¹⁶

Ejnar Jørgensen (4), tidligere sysselleder
 A. Langgaard Nielsen (102), tidligere sysselleder
 Peter Kindberg (355)
 C.C. Fischer (1.786)
 Theofilus Larsen (2.010)
 Heinrich Schimmelmann (3.160)
 Ph. Hoffmann-Madsen (3.299), tidligere sysselleder
 Sv. K. Wodschoy (7.485)
 H.C. Bryld (17.655), tidligere sysselleder
 K.V. Bruhn (25.838)
 Aage H. Andersen (46.209)

Landsledere

Jes Asmussen (1399), tidligere sysselleder
 Theofilus Larsen (2.010), tidligere sysselleder
 C.O. Jørgensen (3.049), tidligere sysselleder
 Ph. Hoffmann Madsen (3.299), tidligere sysselleder
 Dorothea (Dodde) Friis (10.799)
 F.O. Jørgensen (11.221), tidligere sysselleder
 C.E. Hindborg (13.121)
 C.F. Schalburg (17.617)
 Børge Bryld (17.841)
 Hans Jensen (28.161)
 Poul Olsen (30.509)
 Flemming Dahl (34.343)
 Helge Bangsted (35.785)
 Jens P. H. Ørs (36.675)

---

tilfælde havde syssellederstillingen kun været et springbræt til noget mere, han fungerede kun i kort tid, mens det for Langgaard Nielsen og Hoffmann-Madsen til gengæld havde været sporen til deres videre karriere i partiapparatet, idet de samtidig beholdt posten som sysselledere. Der var blandt stabslederne kun en enkelt partipioner (Peter Kindberg), men det var alligevel lidt ældre partimedlemmer (før 1938), der dominerede. Bryld og Bruhn havde fundet vej til staben p.g.a. deres særlige personlige kvalifikationer, og Aage H. Andersen var et gammelt partimedlem, der ved sin genoptagelse i partiet havde fået det meget høje partinummer. Hans særlige kvalifikation var nu som tidligere antisemitisk propaganda, og han kom tilbage til DNSAP med Antijødisk Liga i februar 1941, hvor Frits Clausen havde brug

for at vise politisk styrke oven på en måned, hvor adskillige kendte partimedlemmer var faldet fra.¹⁷

Blandt de 13 landsledere var en kvinde, Dodde Friis, der kun var nået frem til denne stilling, fordi hun var særlig initiativrig, og fordi hun ledede et rent kvindeanliggende, Kvindegrupperne. Kvinder kunne ikke på anden vis opnå en lederpost i DNSAP. Theofilus Larsen og Hoffmann-Madsen er gengangere her, men yderligere tre landsledere havde tidligere været sysselledere og særligt markeret sig med engagement og interesser, der rakte ud over deres eget syssel. F.O. Jørgensen således som ekspert i landbrugsspørgsmål. Det var en særlig faglig kvalifikation eller stilling, der talte her. For Charles Hindborgs vedkommende var det hans stilling som overlæge, der gjorde ham særligt skikket til at tage sig af det racebiologiske, for journalist Poul Olsen var det sporten, der lå hans hjerte nær. Som redaktør af *Fædrelandet* besad Helge Bangsted også særlig ekspertise, og det høje partinummer delte han kun med direktør Jens P.H. Ørs. Sidstnævnte var erhvervsmand og holdt fast ved partiet ind i 1943, hvor andre med den baggrund havde trukket sig. Som leder af Nationalsocialistisk Ungdom (NSU) var C.F. von Schalburgs og senere Hans Jensens rolle som landsleder selvskrævet.

Det er tydeligt, at et længere partitilhørsforhold spillede ind ved udpegningen til stabs- og landsledere, at sysselledere i en vis grad var en rekrutteringsbase, men at de personlige kvalifikationer undtagelsesvis kunne veje tungere end noget andet. Visse faglige kvalifikationer trådte i stedet, hvis ikke særlige politiske hensyn forelå, som i tilfældet Aage H. Andersen. Medlemmer og underførere blev kun sjældent taget på sengen ved en sensationel udpegning. Det er imidlertid ikke det samme som konsensus om hverken udpegningerne eller ro om måden, hvorpå de udpegede røgtede deres hverv. Kiv og strid om ledere og beslutninger hørte til dagens orden, som det er praksis i ideologiske fløjpartier. Førerpartier er ingen undtagelse.¹⁸

Det var Wilfred Petersen, der i efteråret 1940 i pjecen *Rene Folk med Rene Hænder* første gang fremkom med den påstand, at Frits Clausen omgav sig med underlødige og kriminelle personer, hvis ikke de var udskud ved at være jødisk gift, med jødiske slægtninge, drikfældige eller på anden vis uduelige. De personer Wilfred Petersen opregner, er med udeladelse af et par ubetydelige tilfælde:¹⁹

A. Langaard Nielsen, redaktør C.C. Steen Rasmussen, brødrene Bryld, journalist Carl Viggo Meincke, journalist Harald Tandrup, jour-

nalist Kjeld Helweg-Larsen, bibliotekar Viggo von Holstein Rathlou, skribent Levin Knuth, greve F.M. Knuth, greve Bent Holstein, redaktør A. Olesen, journalist Erling Bache, redaktør Svend Laurits Pedersen, Sidney Møller, direktør Aage Thomsen (tykke Tom), Preben Wenck, C.W.D. Blankensteiner, Peter M. Asmussen, redaktør Harry Nørup, redaktør Karl Høyer.

Blandt de af Wilfred Petersen udpegede indtog kun Langgaard Nielsen, brødrene Bryld, F.M. Knuth og Peter M. Asmussen en lederstilling i partiet, mens flere ikke var medlem (bl.a. Bent Holstein) eller var tidligere medlemmer (A. Olesen). Wilfred Petersen udpegede først og fremmest skribenter, en række journalister måtte holde for. Interessant er det, at Helge Bangsted ikke var blandt dem, der blev kastet smuds på. Som ny redaktør af *Fædrelandet* var han ellers den mægtigste. Derudover havde han antaget adskillige af de såkaldt anløbne journalister i efteråret 1940. Der har altså i tilfældet Bangsted ikke været noget at komme efter, selv ved hjælp af det kriminalregister, som Wilfred Petersen fik oplysninger fra,²⁰ og jøder havde Bangsted åbenbart ikke et forhold til. Det havde til gengæld Viggo von Holstein Rathlou, hvis kone var jøde og slægtning til forfatteren Meir Aron Goldschmidt. Det var et kritikpunkt, som Werner Best godt to år senere kunne genbruge.²¹ Wilfred Petersens anden kilde til informationer om DNSAP var de frafaldne partimedlemmer Johs. Sørensen, Aage H. Andersen og Oscar Bjørnstrup. De borger ikke for validiteten.

Der var ingen grund til nærmere at beskæftige sig med Wilfred Petersens pjece, hvis ikke den siden hen fik status som sandheden om forholdene i partiet. Så forskellige modstandere af Frits Clausen som Werner Best og journalist Børge Outze hentede det meste af deres ammunition fra den pjece. Dens stærke antisemitiske tendens var ingen hindring, når det gjaldt kombinationen politisk og personlig tilsmudsning.

Blandt de udhængte var kun to fungerende sysselledere, Langgaard Nielsen og F.M. Knuth. Wilfred Petersen havde egentlig ikke noget på Knuth, men manden var rig godsejer, ejendomsbesidder i København m.m. og havde en position, der kunne bruges til at vække smålige misundelsesinstinkter med. I efteråret 1940 var F.M. Knuth endnu ikke blevet afsløret som det foragtelige menneske, han var (han blev 1942 dømt for blodskam, men var trukket ud af partiet forud).²² Langgaard Nielsen havde en gammel og mindre dom, som

han skulle huskes for. Peter M. Asmussen var måske det bedste bud på en kritisabel ledertype i DNSAP. Asmussen var leder af De National-Socialistiske Faggrupper fra deres begyndelse i juli 1940 og til han p.g.a. talrige selvstændige økonomisk belastende dispositioner blev smidt ud af partiet maj 1941.²³ Det var en kort lederkarriere, men han nåede ikke ind i kredsen af stabs- og landsledere.

Tilbage er så den mest vedholdende kritik, nemlig den der blev rettet mod kredsen omkring brødrene Bryld. For Wilfred Petersen repræsenterede de »højfinanssen« i DNSAP. Brødrene skulle have fået forskellige smådomme og så i øvrigt have holdt Frits Clausen som stråmand, mens de selv sad bag og trak i trådene og afventede magtovertagelsen. Når den indtraf, ville Frits Clausen kun få en minimal post. Noget konkret er der ikke at hente. Rygter bringes til torvs med ét klart formål for øje. Kritikken af brødrene Bryld bliver i forskellige variationer senere gentaget af Werner Best, Gottlob Berger fra SS-Hauptamt i Berlin og sysselleder Ejnar Jørgensen. Best og Berger talte om brødrene Brylds dårlige indflydelse på Frits Clausen og dermed på hele partiet,²⁴ mens Ejnar Jørgensen beskyldte dem for at bedrage partiet. De skulle have forgrebet sig på betroede midler, først og fremmest den såkaldte Elvirasmindearv, der var testamenteret af en rig chokoladefabrikant i Århus.²⁵ Det sidste kan efter det foreliggende afvises, og med hensyn til den dårlige indflydelse må det vist betragtes som et indre politisk spørgsmål, som i dag ikke kan besvares entydigt. Brødrene Bryld støttede Frits Clausen i en selvstændig kurs over for besættelsesmagten, hvilket var en »dårlig indflydelse« set fra samme magts side, men noget mere generelt kan det ikke bruges til, og slet ikke til at afgøre »personalepolitiske spørgsmål« eller om Frits Clausen omgav sig med gode eller dårlige ledere.²⁶

Den i det foregående præsenterede lederkreds giver ikke belæg for at bekræfte den påstand, at Frits Clausen af angst for at blive væltet af pinden *kun* omgav sig med umuliusser. Det var i de allerfleste tilfælde personer, der gik ind for sagen og havde gjort det i mange år. Deres kvalifikationer og erfaringer var ikke hverken værre eller bedre end i andre nytilkomne partiers ledelse. En del fik med årene en vis ledererfaring. Og ser vi et øjeblik på kvaliteten af den gruppe af ledere, der fra 1932 og indtil valget i marts 1943 forlod partiet, Wilfred Petersen, Ejnar Vaaben, Malling-Sørensen-fløjen, udbryderne februar 1941 omkring Otto Lønskov, F.J. Hinné, Poul C. Rasmussen m.fl., så havde adskillige af disse folk akademiske grader og en højere

uddannelse, men det gælder for dem alle, at de var så »gode« ledere, at de ikke formåede at etablere partier, der fik bare 5% af de medlemmer, som Frits Clausen tiltrak. Der var lykkedes noget for ham, som ingen andre i det nazistiske miljø formåede at gøre ham efter. Det gav dem en særlig grund til at skyde på ham som en dårlig leder. Et karakteristisk fænomen i forbindelse med nytillkomne partier.²⁷ Frits Clausen havde en betydelig succes i forhold til alle de andre føreremner, der gjorde ham rangen stridig.

På et område og i et tilfælde kan kritikerne af Frits Clausen have delvist ret, men igen må den magtpolitiske dimension ikke overses. Da Frits Clausen i efteråret 1943 midlertidigt forlod førerposten, udpegede han Theofilus Larsen til posten som stedfortræder. Theofilus Larsen var organisator og partibureaukrat, hvilket vil blive uddybet i næste kapitel. Frits Clausens politiske hensigt med udnævnelsen af netop Theofilus Larsen kan der ikke være tvivl om: Han ville selv have en førerpost at vende tilbage til.

Undersøgelsen af ledergruppen i DNSAP kunne i en del tilfælde føres videre på grundlag af sporadisk foreliggende materiale, og det kunne med fordel ske med et andet perspektiv end partikritikernes. Førerpartiet gav i sig selv leder- og ledelsesproblemer nok.²⁸ Det ville DNSAP's kritikere fra Det Tredie Rige og ikke mindst Werner Best have kunnet tale med om. Når det ikke handlede om, at ledergruppen i syslerne skulle formulere en nazistisk politik, men i stedet repræsentere den nazistiske livsanskuelse og videregive førerens befalinger, var de kvalifikationer, der krævedes, nogle andre end i demokratisk organiserede partier. Den indbyrdes konkurrence om lederposterne i partiet var ikke fraværende, men fandt sted ud fra andre spilleregler. Når der ikke stemtes om lederposterne, blev fokus i stedet de kvalifikationer, der førte frem til en udpegning. *En* hovedkvalifikation var langt partimedlemskab og loyalitet overfor partiledelsen, men når der var flere med den kvalifikation i samme område, og de tillige havde personlige ambitioner, var kimen lagt til konflikt.

Forholdene ved hovedkontoret i Bovrup var tilsyneladende særligt graverende, hvis Wilfred Petersens kritik skulle stå til troende. Under overskriften »Folk fra Hjemegnen« skriver han, at folkene på kontoret som regel kun var der kort tid, og at de i reglen havde gjort sig umulige andre steder. Wilfred Petersen gav to eksempler: en arbejdsmand, der havde begået underslæb, og en falleret gårdejer, der løb fra en ubetalt regning på kroen på 2-300 kr. Dette for at angive kritikens niveau.

Frits Clausen havde bil fra 1924; den var uundværlig for landlægen. Som folketingsmand fik han en chauffør, Johannes Petersen, til at transportere sig rundt til de mange møder, der gerne sluttede med ordene: »Så kører vi Johannes.« Her hilser de to på hinanden. Gengivet efter C. Næsh Henriksen (red.): Den danske Kamp.

Ved hovedkontoret som i ledergruppen i øvrigt holdt Frits Clausen sig i reglen til personer, han havde kendt en årrække, og som var gamle partimedlemmer. Han stoledede særligt på dem, og i nogle tilfælde var der tale om venskabsbånd. Hans chauffør fra 1939, Johannes Petersen, kunne skilte med medlemsnummer 561, hans sekretær i en periode, Erling Hallas, havde nr. 1670 og Johannes Krøgh, som i en årrække fungerede som stabsafdelingsleder og kasserer ved hovedkontoret, kunne fremvise nr. 13.037.²⁹

Endelig er der Theofilus Larsen, som var jævnaldrende med Frits Clausen, født 1892. Han kom meget sent ind i politik, i det omfang han overhovedet kom til at beskæftige sig med politik. Han var uddannet købmand, drev først købmændsforretning 1919-22 i Slagelse, derefter til 1939 et handelsagentur samme sted. Han meldte sig i slutningen af 1934 ind i DNSAP på grund af nationalistiske synspunkter,³⁰ varetog fra 1937 administrative opgaver for Ejnar Jørgensen, og da han i 1939 stod og manglede beskæftigelse og luftforandring (hans

kone var død året før), sprang han til, da der kunne blive et fuldtids-job til ham som lønnet organisationsleder ved hovedkontoret i Bovrup. Det lyder samstemmende om ham, at han var kontormanden, der holdt orden i først og fremmest medlemskartoteket. Partiets økonomi havde han ikke noget at gøre med.³¹ Der var heller ikke tiltænkt ham en politisk rolle. Den blev han tvunget ud i i 1943.

Johannes Petersen og Johannes Krøgh spiller begge mindre roller i syslets forhandlingsprotokol 1943-44, og Theofilus Larsen en større.

Kommunikationen mellem partiledelse og partiorganisation

Et halvt år før forhandlingsprotokollens begyndelse var DNSAP slået ind på en ny politisk kurs, dels som følge af den nye rigsbefuldmægtigede Werner Bests negative indstilling overfor partiet, dels som følge af det skuffende valgresultat i marts. Kursskiftet havde ført til betydelige indskrænkninger i partiapparatet, nedskæring i antallet af lønede stillinger, lukning af partitidsskrifter, ligesom parti hovedkvarteret var flyttet tilbage til Bovrup. Denne indskrænkning havde været nødvendig, da Frits Clausen havde frasagt sig fortsat tysk økonomisk støtte – hvilket imidlertid ikke udelukkede en sidste efterbetaling på 500.000 kr., ligesom den nazistiske presse fortsat fik tysk finansiel støtte.³² Han besluttede også at udskille NSU og Landsarbejdstjenesten (LAT), begge organisationer, der kun kunne videreføres med massiv tysk støtte. De organisatoriske ændringer foregik sideløbende med en politisk kurs, der truede med en kollision mellem DNSAP og besættelsesmagten. Frits Clausen ville ikke lade DNSAP vige pladsen for det Schalburgkorps, som SS i Danmark oprettede og finansierede. Frits Clausen forbød sine medlemmer at tilslutte sig korpset. På en foredragsturné i maj og juni 1943 havde Frits Clausen på lukkede partimøder forsøgt at forklare den nye politiske kurs i store træk og afvise en del af den kritik, der blev rejst imod ham. Denne turné bragte ham ikke til Ellum og Barvid Syssel. Han kom ikke nærmere end Varde og Fredericia.³³

Måske er her en del af forklaringen på, hvor begrænset en viden om DNSAP's politik, der synes at råde blandt partilederne i Sønderjylland i efteråret 1943. Men forklaringen må også søges andetsteds. I de økonomisk fede år 1941-43 havde Frits Clausen ladet hånt om DNSAP's organisationsplan. Partiets rådgivende og besluttende orga-

ner, storrådet og førertinget var ikke blevet indkaldt. Medlemskommunikationen foregik helt generelt gennem de lokale partitidsskrifter, dertil *Fædrelandet* og *National-Socialisten*, mens lederne yderligere blev orienteret gennem *DNSAP's Maanedes-Breve* og via talrige dupliserede skrivelser, der for de flestes vedkommende også kort efter blev bragt i *DNSAP's Leder-Meddelelser*. Månedsbrevene ophørte med at bringe organisatoriske meddelelser fra partiet i 1940, som til gengæld fuldstændig dominerede ledermeddelelserne fra 1941. Det var dette organs primære funktion. Meddelelser, befalinger og indkaldelser fra partiets forskellige organisationer blev her samlet og trykt med ca. en måneds forsinkelse i forhold til deres udstedelse. Disse handlede kun i begrænset omfang eller slet ikke om politik, men i nok så høj grad om fordeling af en begrænset uddelegeret magt i partiorganisationen.

Efter 29. august faldt selv banale referater og meddelelser om partiarbejdet ud af den nazistiske presse. *National-Socialistens* rubrik »Fra Partiets Arbejdsmark« blev bragt sidste gang 3. september 1943. Den samlede oversigt over, hvem der var sysselledere i partiet, blev trykt sidste gang 31. juli 1943. Frits Clausen selv optrådte kun ganske få gange i den nazistiske presse sommeren og efteråret 1943, og de to gange var det først og fremmest for at aflive rygter om brydningerne i DNSAP og den tredje for at forsvare sin politik i 1940.³⁴ Derefter var der fuldstændig tavshed fra hans side indtil meddelelsen om, at han meldte sig som frivillig til tysk krigstjeneste.³⁵ Han kompenserede ikke for sit fravær i partipressen ved forøget mødeaktivitet. Tværtimod. Efter den gennemførte mødeturné i maj og juni optrådte han kun ved ganske enkelte lejligheder. Under afhøringer under retsopgøret udtrykte Frits Clausen flere gange, at der var tale om en bevidst politisk beslutning fra hans side. DNSAP var ifølge Clausen færdigt som parti, da Werner Best kom til Danmark.

Ledelsen i Ellum og Barvid Syssel havde en særlig mulighed for at kompensere for kommunikationsudfaldet ved at henvende sig til Frits Clausen selv. Han havde fortsat sin bopæl i Bovrup. Det fremgår af mødeprotokollen, at dette var forsøgt uden held flere gange. Hvor stor en frustration, det gav anledning til, fremgår ikke direkte i den sammenhæng, men det skrives til gengæld endnu på samme side i den nyanlagte protokol, at lederskiftet i syslet i oktober var sket på grund af svigtende tillid til den øverste ledelse. Det var stærke ord i et førerparti, og ikke mindst i det syssel, hvor Frits Clausen havde haft den stærkeste opbakning.

Udskiftningen af sysselleder Jes Asmussen til fordel for Johan Lassen var sket under medvirken af stabsleder Theofilus Larsen, der som tidligere nævnt skulle være Frits Clausens stedfortrædende fører, mens han var i tysk krigstjeneste. Det fremgår imidlertid ikke af meddelelsen til førerne, på hvilken dato Theofilus Larsen skulle tage over, men allerede 4. oktober 1943 meddelte Theofilus Larsen selv, at under førerens midlertidige bortrejse skulle korrespondance underskrives med »Hil Frits Clausen«. Med andre ord var Frits Clausen ude af billedet senest på denne dato, uagtet at han først tiltrådte som frivillig 1. november. Det var altså senest dagen efter, at Frits Clausen var væk fra ledelsen, at forhandlingsprotokollen i syslet blev anlagt, syssellederskiftet fandt sted og beslutningen om at søge direkte kontakt til det tyske gesandtskab blev taget. Deraf kan også sluttes, at stabsleder Theofilus Larsen fra første færd handlede i overensstemmelse med ledergruppen i Ellum og Barvid Syssel, hvor han selv var bosiddende og havde sit største kontaktnet.

Theofilus Larsen var avanceret til landsleder for organisationsarbejdet den 2. februar 1941 uden forudgående politiske hverv i parti, ligesom han heller ikke stillede op til valg eller bidrog til partipressen. Han avancerede til landslederstillingen, da der var godt med penge til aflønning af partibureaukrater. Der er ingen tvivl om, at han skyldte Frits Clausen personligt sin udnævnelse, og udefra betragtet forekommer han som en outsider, der på et kritisk tidspunkt blev bragt ind i partiførerens nærmeste kreds.³⁶ Theofilus Larsen var indtil Frits Clausens afrejse og tillige en tid derefter den loyale administrator, der ikke havde selvstændige politiske ambitioner. Men han var også en mand, der havde brug for andres hjælp til at finde ud af den politiske kurs, der skulle følges. Udnævnelsen af netop ham til stedfortræder i Frits Clausens fravær, var et forsøg fra Clausens side på både at holde sammen på DNSAP og ikke få indsat en stedfortræder, der i realiteten blev hans afløser. Det sidste var Theofilus Larsen ikke stærk nok til. Han udførte sit hverv i kraft af den bortrejstes autoritet, ikke sin egen. Under retsopgøret forklarede Theofilus Larsen, at han havde bedt Frits Clausen om at finde en anden stedfortræder, men at Clausen havde overtalt ham. Blev det en anden, ville det skabe uro blandt partilederne, og der var ikke tale om, at Larsen skulle føre politik, kun holde sammen på organisationen.³⁷

Det gav lederne i Ellum og Barvid Syssel særlige muligheder for at øve indflydelse på partiets kurs, for så vidt de formåede at få de

Theofilus Larsen optrådte så godt som aldrig i den nazistiske presse. I stedet tog han sig af DNSAP's organisatoriske arbejde, hvilket med det overudviklede bureaukrati og fraktionskampene gav fuld beskæftigelse. Ved hans 50-års fødselsdag i juni 1942 bragte National-Socialisten ham dog en hyldest ledsaget af fødselarens portræt. Gengivet efter National-Socialisten.

informationer, der gjorde dem i stand til selv at tage stilling. Theofilus Larsen refererede tilsyneladende beredvilligt på syslets møder om de møder, han i øvrigt deltog i, og han viste sig i stor udstrækning lydhør over for deres krav om udrensning blandt hidtil ledende partimedlemmer. I forhandlingsprotokollen kan det følges, hvordan krav blev rejst over for Theofilus Larsen og de efterfølgende blev effektueret helt eller delvist af ham. Han stillede også selv op ved syslets møder for at redegøre for, hvad der var sket. Selv med en omfattende

rejseaktivitet har han ikke kunnet være til stede på de øvrige syslers møder i et nær tilsvarende omfang. Deres mulighed for indflydelse var altså en del mindre.

Frits Clausens afrejse og måden, den fandt sted på, skabte ikke kun et uddybet kommunikationsvakuum i partiet, men også et magtvakuum. Stabsleder Theofilus Larsen var ikke den nye fører, og man ønskede i Ellum og Barvid Syssel tydeligvis klarhed om partiets stilling i forhold til besættelsesmagten eller »gesandtskabet«, som man i protokollen foretrak at kalde det. Den stilling havde Frits Clausen ikke åbent gjort rede for hverken over for ledere eller medlemmer. Det var ikke kun, fordi han ikke ville være åben, han kunne ikke være åben for så vidt det gjaldt at videregive oplysninger om, at der i flere år var modtaget meget store pengebeløb fra besættelsesmagten, og at det stoppede efter valget ved hans beslutning. Selv om rygter havde udbredt viden om den tyske økonomiske støtte,³⁸ var det noget andet, at partiledelsen også offentligt indrømmede det. Heraf fulgte endvidere, at baggrunden for LAT's og NSU's udskillelse ikke offentligt kunne forklares. Disse to organisationer kunne kun fortsætte i det hidtidige omfang med betydelig tysk økonomisk støtte. Den reelle baggrund for, at *Fædrelandet* fra maj 1943 heller ikke længere nominelt blev udgivet af DNSAP, kunne han heller ikke fortælle. Det måtte ikke komme frem, at avisen var tyskejet. Den politiske kurs siden marts 1943 havde bragt ham i defensiven både udadtil og indtil. Modstanderne vidste at udnytte situationen, og selv blev han bragt næsten fuldstændig til tavshed. Til sidst talte kun befalingerne.

På den baggrund er protokollens referat af mødet med Werner Bests højre hånd Hans H. Bielstein i oktober 1943 særlig interessant. Bielstein gav ingen indrømmelser på gesandtskabets vegne, mens det er den fraværende Frits Clausen, der tillægges et forklaringsproblem. Det var ham, der burde gøre rede for, hvorfor NSU var udskilt. Det var ikke ønsket af gesandtskabet, hvilket er sandt nok, men samme gesandtskab krævede at have et rekrutteringsreservoir i NSU. Det ville Frits Clausen ikke længere give inden for partiets rammer. Økonomien skilte. Frits Clausen ville ikke længere afpresses på det grundlag. Derfor var både LAT og NSU udskilt efter det skjulte brud med besættelsesmagten i marts. Frits Clausen havde med sin politik selv bragt sig i den situation, at ledere og medlemmer ikke forstod, hvad der foregik, og hvorfor det skete. Best sørgede for vilkårene. En for-dømmelse af den øverste partiledelses ansvarsløshed var reaktionen på ledermødet i syslet efter referatet af mødet med Bielstein.

Det er imidlertid paradoksalt, at den ansvarlighed, som Frits Clausen udviste efter valget 1943, førte til hans fordømmelse for det modsatte – og det oven i købet fra den kreds, der havde stået ham nærmest længst. Sådan var vilkårene i politik under disse ekstraordinære omstændigheder med en tysk besættelse, som han selv havde søgt at drage fordel af.

På det første ledermøde efter syssellederskiftet, hvor Theofilus Larsen ikke deltog i mødet (21. november 1943), fik han fremsendt et brev med en række spørgsmål og krav til stedfortræderen. Det var krav og spørgsmål, han stort set havde forholdt sig positivt til før det næste møde, hvor han atter selv var mødt frem. På mødet 21. november var tillige landsungdomsfører Hans Jensen og Østergaard Petersen med. Referatet af mødet med dem er meget kortfattet; det nævnes blot, at syslet ønskede NSU tilbage i partiet snarest. Hans Jensen synes på sin side ikke at have oplyst om sin organisations kraftige økonomiske støtte fra tysk side. Eller også har det ikke betydet noget videre for referenten.

Det sidste møde i 1943, den 18. december, hvor Theofilus Larsen på ny er med, er det første, hvor forholdet til Schalburgkorpset omtales. Forholdet mellem de to organisationer havde været uafklaret, siden Frits Clausen før sin afrejse tillod partimedlemmer at være medlemmer af en ny afdeling under Schalburgkorpset, mens det i øvrigt var dem forbudt at være medlem af korpset fra april 1943. Der var i december 1943 lagt op til forhandlinger mellem de to organisationer, og, hvis Theofilus Larsens udtalelse er refereret korrekt og var det eneste til det spørgsmål, har han ladet et modsætningsforhold været undertrykt.³⁹ Herredsleder Hans Friis' kritik af, at NSU-bladet *Stormfanen* lod bladet *Paa godt Dansk* blive lagt indeni, gav udtryk for det. *Paa godt Dansk* blev udgivet af en mand, der stod i nær forbindelse med Schalburgkorpset, og bladet agiterede stærkt for samme.

Da det første møde i 1944 fandt sted den 5. februar, var det under indtryk af den eskalerende sabotage og især terror, der havde ført til en hel stribe af likvideringer og likvideringsforsøg fra både modstandsbevægelsens og tyskbetalte gruppers side. I Sønderjylland var ingen blevet likvideret,⁴⁰ hvilket ikke nævnes. Forholdet var imidlertid, at der var fremkommet anonyme trusler om sprængning af sysselkontoret, hvilket både blev ført til protokols og førte til beslutningen om salget af kontoret. På den dystre baggrund forekommer Johan Lassens udtalte overbevisning om aksemagternes sejr noget

hul, og det indtryk bliver ikke mindre af mødets andet positive punkt, at en række tidligere ledende partimedlemmers slettelse af partiet ifølge Theofilus Larsen havde fået partiets kurs til at stige med 100% i Berlin. Det er en meget kraftig understregning af, hvor stærkt syslets ledelse stadig orienterede sig mod besættelsesmagten og Tyskland, og dermed gjorde sin egen stilling afhængig deraf. Mødets mest positive udmelding var egentlig, at Johannes Boldt var blevet optaget i partirådet, da det måske kunne styrke syslets indflydelse yderligere og i hvert fald sikre nogle informationer. Til gengæld vidner referatet også om de stadigt rådende kaotiske forhold med hensyn til den øverste partiledelse. Det refererede DNSAP-møde i Randers den 28. januar blev betegnet som »en slags storrådsmøde«, hvilket vidner om den usikkerhed, der faktisk var med hensyn til mødets status. Der var principielt ikke tvivl om, hvem der var medlemmer af storrådet, men eksklusioner og udmeldelser, foruden striden om partiets linje, først og fremmest i forhold til Schalburgkorpset, havde yderligere ført til tvist om, hvad der var kompetente fora for partibeslutninger.

Medlemmerne var stort set forholdt viden om alt dette, og lederreferaterne fra Ellum og Barvid Syssel tyder heller ikke på, at herredslederne havde nogen større indsigt i partistridighederne at viderebringe til dem på medlemsmøderne. Dog er der næppe tvivl om, at der fra medlemsside har været et pres for oplysninger om almindelige partiforhold, og ikke mindst om de mange frivillige i tysk krigstjeneste. Der var mange familier i syslerne landet over, der havde sønner ved fronten. Theofilus Larsen lod den 15. november 1943 meddele, at *Fædrelandet* to gange om ugen i en særlig rubrik ville bringe nyhedsstof fra partiet, hvilket han allerede tre dage efter som organisatorisk meddelelse fulgte op med at oplyse, at avisen atter ville bringe hilsner til danske SS-frivillige. Der havde været kontakt til Helge Bangsted for at nå så vidt, men alligevel blev partirubrikken ikke til noget.⁴¹ Det har givetvis ikke været let at finde partistof, der ikke var kontroversielt, til viderebringelse. I februar 1944 blev der igen gjort forsøg på at mindske kommunikationsvakuummet, idet lederne som organisatorisk meddelelse den 19. blev opfordret til at sende partistof til *National-Socialisten*, lige som det blev nævnt, at Helge Bangsted havde lovet, at *Fædrelandet* ville bringe partistof. To dage forud havde de samme ledere fået meddelelse om, at der ville blive skredet ind overfor rygtespredere blandt partimedlemmerne.⁴² Den konkrete anledning var rygter om Frits Clausen, men det kunne ikke skrives. Situa-

tionen havde tilspidset sig. Den nazistiske presse var fortsat ikke til rådighed for DNSAP. Hverken *Fædrelandet* eller *National-Socialisten* kunne trykke oplysninger fra DNSAP's ledelse, med mindre de var af ganske bagatelagtig karakter. Vigtige beslutninger kunne ikke publiceres der og rygter heller ikke dementeres. Werner Best havde siden det skjulte brud i marts 1943 i stigende grad lagt sin klamme hånd på den nazistiske presse, der var afhængig af tysk støtte. Fra besættelsesmagtens side foretrak man både at holde DNSAP's partimedlemmer i uvidenhed, når deres ledelse ikke lod sig diktere af Werner Best og at udnytte lige den situation til at fremme egne mål.

Syslets næste møde fandt sted i lyset af dette. Det var ganske vist ikke et nyt vilkår for partiet, men det havde fået meget større betydning i kraft af de verserende rygter om Frits Clausen, der ikke kunne omtales i pressen, dels på baggrund af en tilspidsning af konflikten om forholdet til Schalburgkorpset.

Mødet fandt sted hos Paul Skøtt privat den 22. april, og hovedpunktet var ikke overraskende de verserende rygter om Frits Clausen. Deres indhold blev i referatet ikke konkretiseret, men alle de tilstedeværende kendte dem naturligvis, og det blev bl.a. omtalt, at Frits Clausen havde ladet sig »friste«. Rygtets første indhold var, at Frits Clausen i beruselse skulle have forsøgt voldtægt mod en sygeplejerske på et SS-lazaret i Minsk, senere blev der føjet flere rygter til af samme indhold, blot var stedet flyttet. Rygtet var kommet til København i slutningen af januar med en SS-frivillig og blev udbredt med stor hast. Dagmarhus hjalp her til, den tidligere omtalte Hans H. Bielstein føjede flere rygter til, ligesom Bests hovedkvarter ikke kunne afkræfte rygterne, når man henvendte sig fra DNSAP's side, som det også fremgår af referatet.⁴³ I det nu længe opretholdt informationsvakuum i partiet, virkede rygterne om Frits Clausen som en løbeild. Det var en stor og fatal nyhed, der gav alle noget at snakke om. Den illegale presse hjalp til med udbredelsen, hvor Best på Dagmarhus slap. Rygtet nåede også tilbage til Frits Clausen, der omkring 1. april fik orlov for at tage til Danmark for at afkræfte påstandene overfor DNSAP's ledelse. Efter Skøtts referat at dømme lykkedes det tilsyneladende ikke at overbevise ledelsen, som dog ikke tvang ham til at gå af her og nu. Noget holdt den tilbage. Referatet af mødet mellem Theofilus Larsen og Clausen i Berlin og påstanden om, at der ikke kom noget ud af det, forekommer besynderlig. Frits Clausens orlov havde til formål at rense ham, så må det samme have været hans

Clausen i Bovrup i slutningen af marts 1944 under en kort orlov, han fik bevilget for at forklare sig overfor DNSAP, mens rygterne om ham svirrede. Han står uden for sin bolig (huset tv.) med datteren Inge ved sin venstre side og SS-Standartenführer professor Werner Heyde på sin højre side. Fotografiet er enestående ved på en gang at rumme en af de hovedansvarlige for det tyske program for medlidenhedsdrab (Heyde) og en dansk nazifører og hans handicappede datter. Hun ville på dette tidspunkt med al sandsynlighed have været dræbt, hvis hun havde været tysk statsborger. Foto i privateje.

hensigt, når han blev opsøgt i Berlin. Det er spørgsmålet, om Theofilus Larsen, referenten og de tilstedeværende på mødet 22. april var særlig interesserede i at se Frits Clausen rensat. Kun herredsleder Chr. Beck talte for en lempelig ordning med hensyn til partiføreren, d.v.s. han affandt sig også med det uundgåelige. Frits Clausen havde også ifølge referatet overfor C.O. Jørgensen udtrykt sin vilje til at træde tilbage. Derved blev det foreløbig.

Skønt dette punkt optager langt hovedparten af pladsen i referatet fra mødet den 22. april, var mødets andet hovedpunkt af langt større betydning bedømt ud fra dets konsekvenser for partiet, dets umiddelbare eksistensgrundlag og fremtid. Det var om forholdet til Schalburgkorpset – et forhold der havde optaget den øverste partiledelse en del i forårmånederne, men kun i meget små doser nåede ud til syssellederne. Der var en fløj i DNSAP anført af Ejnar Jørgensen, der ønskede en fusionering af de to organisationer. Flere gange havde

han foreslået et førerråd på tre med to repræsentanter fra DNSAP og så Schalburgkorpsets leder, K.B. Martinsen. Dette forslag var blevet ledsaget af stærk kritik af den siddende partiledelse, hvis legitimitet han også stillede spørgsmålstegn ved. Frits Clausens skandalisering passede ham godt, men da det ikke banede vejen for fusioneringen, gik han i offensiven, en offensiv der kulminerede dagen efter ledermødet i Ellum og Barvid Syssel. Han holdt da et møde i Røde Vejmølle Kro, der sprængte DNSAP, men hvor han dog afholdt sig fra kritik af Frits Clausen.⁴⁴

Af referatet i protokollen at dømme var der ikke tale om alvorlige problemer mellem DNSAP og Schalburgkorpset. Mødet den 14. april forløb i god ro og orden, selv om K.B. Martinsen indrømmede, at en fløj i Schalburgkorpset konkurrerede politisk med DNSAP. Den trufne ordning om at de to organisationer fremover – som hidtil – skulle arbejde hver for sig, blev også knapt refereret. Med viden om Ejnar Jørgensens fremfærd på Sjælland og hans udmeldinger til og om partiledelsen, er referatet på dette punkt ikke meget værd for de uindviede. Mødet fremstod som uproblematisk, hvilket kan skyldes Johan Lassen, som var den eneste, der kan have været med til mødet den 14. april. I hvert fald ville eller forstod han ikke at drage konsekvenser af det. Og heller ikke omtales i referatet den partibefaling, der udgik dagen efter om, at der ikke kunne blive tale om samarbejde mellem DNSAP og Schalburgkorpset. Det var en så vigtig og samtidig politisk sprængfarlig befaling, at den ikke kunne trykkes i *DNSAP's Leder-Meddelelser*. Den kom kun ud stencileret.⁴⁵

Man skiltes den aften i Rødekro, som om Frits Clausen var det største problem, der skulle gives medlemmerne orientering om. Det var kun det mest øjeblikkeligt spektakulære emne, hvad en bedre orienteret lokaledelse kunne have fortalt.

Der gik nu af en eller anden grund godt tre måneder, før der igen foreligger et mødereferat. Jeg vil tillade mig at slutte, at der må have fundet et eller flere møder sted i mellemtiden, for der var siden april sket en række så betydelige ting i partiet, at de uundgåeligt ville være kommet frem på mødet, hvis ikke der allerede var orienteret derom tidligere. Først var der Ejnar Jørgensens stormøde i Røde Vejmølle Kro 23. april 1944, hvor han undsagde DNSAP's ledelse og dannede sit eget DNSAP i samarbejde med Schalburgkorpset. Han blev påfølgende ekskluderet sammen med en række ledende partimedlemmer. For det andet var der Frits Clausens hjemkomst fra krigstjeneste og tilbagetræden

som partifører den 5. maj, lederrådsmødet i Fredericia 20. maj og dagen efter det påfølgende førerting, hvor den nye partiledelse bestående af Theofilus Larsen, Holger Johansen og C.O. Jørgensen blev kåret,⁴⁶ og så samme førertings skarpe afstandtagen fra både Schalburgkorpset og Bests rolle i forbindelse med Frits Clausens skandalisering.⁴⁷

Endelig var der Ejnar Jørgensen med fleres forsøg på at danne et nyt samlet nazistparti under navnet Dansk National Samling. Stiftelsesmødet var fastsat til 7. august. Werner Best havde på ingen måde taget afstand fra denne nye partidannelse, tværtimod, som det forsøges at give indtryk af i mødereferatet fra syslet den 29. juli. Der er en udtalt tendens til at undertrykke alle former for modsætninger og konflikter i mødereferaterne, og især at opretholde et meget positivt forhold til »gesandtskabet«. Derfor er det så meget mere interessant, hvordan lederne i Ellum og Barvid Syssel optrådte på møderne 20. og 21. maj. Af de foreliggende mødereferater fra begge dage fremgår det, at Johs. Boldt var til stede den 20.5. og Johan Lassen dagen efter. De tog nemlig begge ordet på de respektive møder. Den 20.5. omhandler mødereferatet næsten udelukkende forholdet til Schalburgkorpset, som flertallet af de tilstedeværende er enige om at afvise ethvert samarbejde med. Boldt er i den forbindelse refereret for følgende: »Har været Tilhænger af Samarbejde, men er det ikke mere. Jeg er fuldt enig med C.O. Jørgensen om en ren dansk linie. DNSAP er det eneste, der betyder noget for Danmark. Vil ikke være med til at skabe Blodhævn, der især er farligt naar vi engang skal skabe et nyt Danmark«. Boldt spurgte også til rigsdagsgruppens indstilling og fik at vide, at Frits Clausen var en absolut modstander af et samarbejde med Schalburgkorpset. Det fremgår endvidere af referatet, at DNSAP var stillet tysk økonomisk støtte i udsigt, hvis partiet ville indgå samarbejde med Schalburgkorpset, men det indlod man sig ikke på, selv om især Flemming Dahl talte varmt for samarbejdet. Der blev også rejst kritik af *Fædrelandets* redaktionelle linje, som DNSAP ingen indflydelse havde på. Referatet rummer i øvrigt intet om de beslutninger, partiledelsen næste dag ville fremlægge på førertinget. De blev nemlig først drøftet af førerrådet den 21. om formiddagen, og fra dette møde foreligger ikke referat.

Det gør der til gengæld fra selve førertinget, hvor partiets økonomi, forholdet til Schalburgkorpset, årsagen til Frits Clausens afgang og holdningen til *Fædrelandet* var på dagsordenen. Johan Lassen tog kun ordet vedrørende Frits Clausen, som han ville have en forklaring på,

hvad der var i vejen med. Noget klart svar fik han ikke.⁴⁸ Referatet indeholder ikke drøftelser af den endelige beslutning, som blev taget på mødet, og som delvis stod at læse i det sidst udkomne nummer af *DNSAP's Leder-Meddelelser*. Alligevel har både Boldt og Lassen haft så vigtige informationer med hjem til syslet, at et møde givetvis er blevet afholdt. Hvordan de på det møde har udlagt forholdet til gesandtskabet, får stå hen. I hvert fald kan de vanskeligt have overhørt den kritiske indstilling, der herskede i forhold til Werner Best, og den fuldstændige afvisning af hans instrument, Schalburgkorpset.

På mødet den 27. juli omtales Ejnar Jørgensen som én, der vil skade DNSAP ved at danne et nyt parti, en information, der må siges at være mere end daggammel, da han længe havde drevet en betydelig oppositionel virksomhed, og da han allerede på mødet på Røde Vejrmølle Kro havde stået i spidsen for et udbrud fra DNSAP. Der må have været betydelige grænser for, hvad Theofilus Larsen lod gå videre til lederne i det sysse, hvor han havde sin bopæl. Mødet er i øvrigt interessant ved den oversigt, der gives over den politiske situation i syslet. Den er bestemt ikke opmuntrende, men denne kreds af herredsledere ville ikke give op. Til gengæld ville de skille sig af med fortiden. Johannes Krøgh og hustru var i april begge blevet fritaget for deres lederhverv i partiet, men rendte fortsat til familien Clausen og sladrede ved hovedkontoret. Det passede ikke herredsleder Chr. Clausen, der udtalte en udbredt stemning ved mødet: Det bliver ikke bedre, før der bliver skåret rent af med fortiden. Johs. Boldt rejste spørgsmålet om afbrydelsen af forbindelsen til gesandtskabet i betragtning af, at det støttede Ejnar Jørgensen økonomisk, men det kom ikke til beslutning derom. Johan Lassen fik glattet ud ved bl.a. at referere Werner Best for, at han var færdig med Ejnar Jørgensen, og at det var Ejnar Jørgensen forbudt at optage medlemmer fra DNSAP i sit nye parti. Hvorfra Johan Lassen havde dette, er uvist, men det var i hvert fald ikke rigtigt og tjente på mødet alene til at dreje fokus væk fra en kritik af gesandtskabet. Da Johan Lassen i øvrigt efter referaterne at dømme ikke var videre oplyst om højere politikanliggender, er det en bemærkelsesværdig viden og meddelsomhed, han pludseligt opviser i dette tilfælde.

Det sidst refererede møde fandt sted godt tre måneder senere, den 5. november. Johan Lassen indledte med at give en udenrigs- og indenrigspolitisk oversigt, som desværre ikke bliver refereret, men kun omtalt. Det havde ellers været interessant at få at vide, hvordan han

så på den. Holdt han sig til den nazistiske presse, var den endelige sejr måske stadig ikke langt borte. Oplysninger om de talrige likvideringer af danske nazister fandt også omtale. Dog nævnte syssellederen ifølge referatet ikke, at disse ikke fandt sted i Sønderjylland og slet ikke i Ellum og Barvid Syssel. Det turde trods alt ikke være uden betydning, men det var måske så indlysende, da det var alle de tilstedeværende bekendt.

Herredsleder Chr. Clausen havde allerede på forrige møde villet skære rent af med fortiden, som han formulerede det, og dette mødes eneste dagsordenspunkt synes at have været at effektuere dette. Chr. Clausen redegjorde for Frits Clausens og hans forhenværende chauffør Johannes Petersens uheldige optræden i Bovrup, en optræden der angiveligt skadede partiet meget. Man enedes om at rette henvendelse til førerrådet for ikke alene at få dem begge slettet af partiet, men også at få dette bekendtgjort i radioen. Man ville også have rettet henvendelse til kompetent sted for at få deres virksomhed ved Vejle stoppet. Det skrives ikke, hvem der er det kompetente sted, men der må menes gesandtskabet. I Vejle havde Frits Clausen og Johannes Petersen en flisefabrik, som ifølge syslets ledere satte dem økonomisk i stand til at holde drikkegilder.⁴⁹

Det var ikke så lidt, sysselledelsen ville have ud af disse eksklusioner. Det er åbenbart, at der ikke bare var tale om en lokal affære, for så havde det ikke været nødvendigt at få udsmidningen af den tidligere partifører udbasuneret i statsradiofonien. Nej, syslets ledelse ville have skåret af til fortiden i størst mulig offentlighed. De ville også gerne gøre brug af besættelsesmagten for at opnå det. Hvordan ellers få adgang til radioen? Det var ikke noget DNSAP's førerråd selv kunne skaffe. Og ønsket om indgreb overfor Frits Clausen og Johannes Petersens private erhvervsvirksomhed tyder på, at disse mænd den aften i Rødekro mentalt snarere befandt sig i det første end det sidste besættelsesår, selv om aftenens andet og sidste dagsordenspunkt var kvindegruppernes hjemmefrontarbejde til fordel for de frivillige, der lå på lazaret. For hvilken adkomst havde disse partifolk egentlig til at blande sig i medlemmernes private erhvervsudøvelse?

Hermed slutter protokollen. Ledermødernes videre skæbne er ukendt. Frits Clausen blev ekskluderet af DNSAP den 22. november med begrundelse i et levned, der stred mod den nazistiske livsanskuelse.⁵⁰ Den eksklusion blev end ikke meddelt i den nazistiske presse, men kom naturligvis alligevel frem via den illegale presse.⁵¹ Sys-

lets gesandtskabstro ledelse fortsatte sit virke i den fælles sags tjeneste til langt ind i 1945. I begyndelsen af april 1945 var Johan Lassen stadig i annoncer i *National-Socialisten* opført som sysselleder, selv om kun hans telefonnummer, men ikke navn figurerer. Syslet lod i øvrigt kun høre fra sig i forbindelse med et lazaretbesøg i Vojens den 17. december 1944, hvor Martha Skøtt talte, og hvor blandt de fremmødte gæster var Theofilus Larsen, lærer Asmus von der Heide fra det tyske mindretal og lederen af de tyske kvindegrupper i Nordslesvig, frk. Gardeberg. Danske og tysksindede danske nazister side om side, som gesandtskabet kunne ønske sig det. Den 24. februar 1945 organiserede herredsleder Chr. Clausen en mindehøjtidelighed i Bovrup for fire faldne østfrontfrivillige, hvor arkivar Niels Bjertnes fra partiets hovedkontor reciterede et mindekvad skrevet til lejligheden af bibliotekar Viggo von Holstein Rathlou.⁵² Formentlig var der også repræsentanter for syslet til stede ved det stormøde i koncertpalæet i København 15. marts, der skulle forene alle danske nazister i DNSAP. Talrige tidligere udbrydere eller ekskluderede vendte tilbage til partiet. Denne samling blev ikke modarbejdet af gesandtskabet, tværtimod, hvilket allerede fremgår af, at mødet blev udførligt refereret i både *Fædrelandet* og *National-Socialisten*,⁵³ så sandsynligvis sluttede ledelsen i Ellum og Barvid Syssel op om beslutningen.

Hovedkontoret i Bovrup forblev stående uantastet lige til 5. maj. Dets personale og ledelse gjorde intet for at destruere kompromitterende papirer eller medlemskartoteket. Der var ikke gang i kaminerne som i andre dele af partiorganisationen.⁵⁴ Omvendt var det heller ikke mål for sabotage. I Bovrup stod tiden ligesom stille i de første majdage, selvom alle vidste, hvor det bar hen. Theofilus Larsen sendte den 3. maj et brev til partifører C.O. Jørgensen fra et medlem, der kunne fortælle, at Ejnar Jørgensen ville forsøge at vinde indflydelse igen.⁵⁵ Alt var som hidtil, da modstandsbevægelsen mødte op 5. maj og tog over.

Konklusion

Frits Clausens nye politiske kurs efter martsvalget 1943 og det skjulte brud med besættelsesmagten satte gradvist partiarbejdet i stå og indstillede kommunikationsstrømmen i partiet. Da han den 4. oktober 1943 forlod partiet definitivt, efterlod han et parti i informationsva-

Hovedkontoret i Bovrup. Gengivet efter Jul i Norden 1942.

kuum. Forhandlingsprotokollen for Ellum og Barvid Syssel giver et unikt indblik i partiets vilkår set fra syslets niveau i godt et år frem til november 1944. Frits Clausens afrejse styrkede syslernes indflydelse på bekostning af partiledelsen, som siden afskaffelsen af en række lønnede stabsfunktioner havde været stærkt svækket. Blandt syslerne fik Ellum og Barvid i den første tid efter Frits Clausens afrejse en stærkt øget indflydelse, da stedfortræderen var bosiddende i syslet og efterkom en række krav, som blev stillet fra syslets side. Syslet tabte igen i indflydelse i marts 1944, da der blev nedsat et førerråd, hvor Theofilus Larsen ganske vist stadig var med, selv om han kom til at stå i skyggen af de to andre i rådet, landsleder C.O. Jørgensen og lederen af Storkøbenhavn Syssel, Holger Johansen.

Efter forhandlingsprotokollens referater at dømme var den viden, der nåede syslerne om partiforhold, ret begrænset. Der har naturligvis cirkuleret anden og mere viden end den, der blev refereret, men når selv ikke længerevarende konflikter og problemer blev ført til protokols efter mange måneder eller halve års forløb, er det enten udtryk for, at de ikke nåede til syslets ledergruppe, eller at de bevidst blev undertrykt i referaterne. Jeg er tilbøjelig til at antage, at der er tale om lidt af begge dele. Protokollen belyser et af førerpartiets

grundlæggende problemer: Når der ikke var tale om valgte organer med procedurer for generalforsamlinger, frister for indkaldelser til samme m.m., men et parti, hvor ledelsen kunne handle fuldstændig egenrådigt, som Frits Clausen havde gjort længe, så tilsandede kommunikationslinjerne, hvis ikke føreren havde en bevidst strategi for deres opretholdelse og procedurer for og organer til dens varetagelse. Alt det lod han bryde sammen i løbet af 1943.

I Ellum og Barvid Syssel videreførte man et partiarbejde på trods. Ledergruppen var hverken politiske novicer i DNSAP eller opportunist. De troede på den nazistiske idé som de forstod den. Selv om der var tale om tilbagegang, hvilket ikke bliver undertrykt i protokolens referater, så var der ikke tale om at løbe af pladsen. Frits Clausens stigende afstandtagen til besættelsesmagten fandt meget begrænset genklang i syslet. Endnu i november 1944 var »gesandtskabet« en instans, som man i syslet forholdt sig til som en autoritet, hvis ikke *autoriteten*. På den baggrund er det paradoksalt, at man ville lægge afstand til fortiden ved at skille sig af med Frits Clausen som partimedlem. Ville man have lagt afstand til fortiden, havde det været en idé at lægge afstand til gesandtskabet, men det er at opstille problemet forkert ud fra en nazistisk optik. Det var ikke tom retorik, når lederne satte deres lid til aksemagternes sejr. Den ønskede de, selv om deres tro på dens opfyldelse på et tidspunkt må være svundet bort. Det var endnu ikke sket november 1944, da referaterne fra møderne ophører.

Protokollen er også med til at belyse, hvorfor DNSAP ikke fuldstændig kollapsede efter 1943. Ganske vist er der tale om DNSAP's kerneområde, men alligevel viser protokollen, at der var opbygget strukturer og fastlagt en lederkontinuitet, der kunne klare selv svære rystelser som dem, partiet kom ud for 1943–44. Der var skabt et selvstændigt politisk miljø og et netværk over hele landsdelen længe før den tyske besættelse – et miljø, der havde måttet udvikle sig på trods, og trodsen blev kun styrket gennem genvordighederne under det nationale opgør.

Epilog

Under retsopgøret mødtes en stribe af DNSAP's medlemmer fra det tidligere Ellum og Bavid Syssel igen i Faarhuslejren, hvad enten de havde været trofaste mod partiet til det sidste, havde meldt sig ud

eller var ekskluderede. Blandt dem var Johan Lassen, Jes Asmussen, Johs. Boldt, Johs. Pedersen og Frits Clausen. Det er et spørgsmål, hvor hjerteligt gensynet var. Kammeratskabet i barakkerne kan næppe sammenlignes med det, der havde været der blandt fangerne før 5. maj. Det var meget individuelt og personligt, hvordan de internerede tog situationen. I visse tilfælde førte det fælles nederlag og den fælles skæbne til genforening, i andre førte det til nye brud og gensidige beskyldninger og fralæggelse af ansvar. Langvarige domme ventede nogle, snarlig løsladelse andre (chauffør Johs. Pedersen, f. eks.).

Theofilus Larsen betalte dyrt for sin lederrolle i DNSAP og for sin rang af Frits Clausens stedfortræder. Selv om han i øvrigt ikke havde gjort sig selvstændigt politisk bemærket, fik han i januar 1948 otte års fængsel for også at have haft utilbørlig omgang med besættelsesmagten. Det var uomgængeligt p.g.a. hans rolle i partiet og hele hans indstilling til »gesandtskabet«.⁵⁶ Jes Asmussen slap december 1947 med fem års fængsel, men i hans tilfælde var det andre aktiviteter end stillingen som sysselleder, der vejede tungt ved domfældelsen. Johan Lassen og Johs. Boldt var også hjemfaldne til straf i og med, at de begge havde været med i DNSAP's ledelse. Det blev kriminaliseret i sig selv med tilbagevirkende kraft 1946. Hvor langt medlemskabet af DNSAP internt i partiet havde været en betydelig kvalifikation, var en kort periode som sysselleder eller et lige så kort medlemskab af partiledelsen ikke noget, der var straffrit, hvor ubetydelig en rolle de involverede end havde spillet. I det tilfælde spillede *tiden* ingen rolle, det gjorde til gengæld tidspunktet i dansk historie.

Udgivelsesprincipper

Forhandlingsprotokollen bliver i det følgende gengivet bogstavret som den foreligger. Den eneste afvigelse er, at der ikke skrives D.N.S.A.P., men DNSAP. Der er en udpræget mangel på tegnsætning, men der er ved udgivelsen intet gjort for at afbøde det. Protokollen består af 25 upaginerede sider (17,7x22,4 cm). Teksten er håndskrevet og uden rettelser, hvilket tyder på, at der er tale om en renskrift på grundlag af notater fra mødet. De anvendte forkortelser er ikke opløst, da de er umiddelbart gennemskuelige. I noterne er givet supplerende oplysninger til belysning af de i protokollen omtalte personer og forhold, så protokollen kan læses uafhængigt af det foranstående.

Forhandlingsprotokol over ledermøder i Ellum og Barvid Syssel 1943-44⁵⁷

Forord

Denne Protokol er tænkt som en Forhandlingsprotokol over Leder-møder i Ellum og Barvid Syssel fra og med det Tidspunkt Johan Lassen tiltræder som Sysselleder.⁵⁸

Til Indledning skal der kort gøres Rede for Stillingen indenfor Syslet og Partiet paa daværende Tidspunkt.

Sysselleder Jes Asmussen der var Sysselleder indtil Johan Lassen overtog Hvervet var samtidig Landsleder for D.D.A. og havde som saadan uhyre store og svære Opgaver at løse og opholdt sig som Følge deraf hovedsagelig i København,⁵⁹ saaledes at Sysselafdelingsleder Paul Skøtt det sidste Aars Tid fungerede som Sysselleder. Skøtt kunde ikke undgaa at se at Partiet var inde i et Dødvande som aldrig før. Arbejdet paa Kontoret blev mindre og mindre og Arbejdet ude i Syslet gik delvis i Staa, delvis paa Grund af Medlemmernes svigtende Tillid til den øverste Ledelse m.m. Skøtt omtalte Stillingen til Herredslid. Hans Friis og senere til Herredslid. Johs. Boldt. Ligeledes talte Sysselafld. M.N. Bruhn og Skøtt om Stillingen efter at Bruhn var gjort bekendt med denne af Landsleder C.O. Jørgensen.

Udnævnelsen af Johan Lassen til Sysselleder skete paa Foranledning af Skøtt paa et Møde paa Hovedkontoret i Bovrup med Stabsleder Theofilus Larsen og Sysselleder Jes Asmussen og Skøtt. Da Johan Lassen første Gang kom paa Sysselkontoret efter sin Udnævnelse gjorde Skøtt ham bekendt med Stillingen og der blev saa senere foranstaltet et Møde med Sysselafld. Bruhn, Sysselld. J. Lassen, Herredslid. H. Friis, Herredsleder J. Boldt og Skøtt ved H. Friis og paa dette Møde blev der gjort flere Forsøg paa at komme i Forbindelse med Partifører Frits Clausen, der dog ikke lykkedes. Derefter blev der besluttet at søge Forbindelse med Dr. Best for at faa et klart Svar paa om DNSAP var anerkendt fra højeste Sted i Tyskland. Aarsagen til dette Skridt var at tilvejebringe en uforbeholden Tillid blandt Medlemmerne til Partiet og dets øverste Ledelse da man ansaa det for sin Pligt at gøre hvad gøres kunde for at fremme Partiet for vort Lands og Folks Skyld og af Hensyn til vore tapre Frivilliges Ofre for Parti og Ide. Det skal her bemærkes at Stillingen i Ellum og Barvid Syssel var bedre end noget andet Sted i Landet.

Rødekro d. 5.10.1943.

Den 21. Oktober 1943 afholdtes der Møde paa Sysselkontoret. Mødt var: Sysselleder J. Lassen, Stabsleder Theofilus Larsen, Sysselafld. Westergaard, Sysselafld. M.N. Bruhn og Sysselafld. Skøtt. Føgende Herredsledere var mødt: Chr. Clausen, Jacob Feddersen, Hans Friis, J. Jespersen, A. Andersen, Chr. Beck og Johs. Boldt.

Sysselleder Joh. Lassen aabnede Mødet og redegjorde for Mødet ved Hans Friis og Rejsen til København som han, Bruhn og Boldt havde foretaget for at orientere sig om Stillingen forskellige Steder, bl.a. Gesandtskabet. Paa Gesandtskabet talte de med Dr. Best's højre Haand Dr. Bielstein. De stillede Bielstein følgende Spørgsmaal der blev besvaret som følger:

1) Er DNSAP anerkendt af jer?

Svar: Vi anerkender absolut DNSAP og det staar kun til jer selv om DNSAP skal blive Regeringsparti i Danmark.

2) Hvordan ser I paa Dr. Frits Clausen?

Svar: Imellem os og Dr. Clausen bestaar der ingen Divergenser.

3) Er der lagt Pres paa Dr. Frits Clausen for at han skulde rejse til Fronten?

Svar: Dr. Frits Clausen er af egen fri Vilje rejst til Fronten.

4) Har I forlangt NSU udskilt af Partiet?⁶⁰

Svar: Nej vi har gentagne Gange fraraadet Dr. Clausen at skille NSU fra Partiet.

Dr. Bielstein udtalte bl.a. ogsaa: Ihr musst Euch stark machen. Ihr musst Euch stärker machen. Bielstein udtrykte sin Glæde over at de var kommen ang. denne Samtale og sagde, at de var ikke de første der havde været der og at de gerne maatte komme igen eller ringe, hvis der var noget de ikke var klar over.

Joh. Lassen omtalte flere af de Samtaler han havde haft med forskellige i København bl.a. Poul Sommer.⁶¹ Flere af de tilstedeværende Ledere havde Ordet og udtalte deres Fordømmelse af den Ansvarsløshed der var udvist fra den øverste Ledelses Side.

Paa Mødet blev der vedtaget at sende følgende Skrivelse til alle Medlemmerne i Syslet for at disse skulde faa Følelsen af, at der nu begynder en nyt Afsnit af Partiets Historie præget af Ansvar, Ærlighed og Aabenhed:

Til alle Medlemmer i Ellum og Barvid Syssel.

Partikammerater!

Som I alle har lagt Mærke til, har der i den senere Tid været temmelig stille om Partiet og Arbejdet inden for Partiet. Det hele er ikke ganske som vi kunde have ønsket det.

Aarsagen dertil skal ikke diskuteres af os National-Socialister i Ellum og Barvid Syssel, det vil alligevel ikke formaa at ændre den Situation vi er kommen i.

Derimod har vi besluttet fra nu af at sætte alt ind paa at faa Kursen rettet op i vort Syssel og gøre hvad vi formaar for at Arbejdet for vor herlige Ide igen kommer i den rette Gænge.

Det gamle lader vi ligge og tager fat paa en frisk.

Det skal for Fremtiden være saadan, at naar vore Kammerater kommer paa Orlov fra Fronten, at vi da ærlig og redelig kan sige til dem: »I Ellum og Barvid Syssel holder vi sammen som aldrig før, og alle gør deres Pligt. overfor vor Ide.«

Vore Frivilliges Ofre, 13 lange Aars Kamp, Arbejde, Forhaanelse og Forfølgelse skal ikke være bragt forgæves.

Vi appellerer derfor til alle Kammerater i Syslet om at støtte os i det fremtidige Arbejde for Parti og Ide.

Med DNSAP for Danmarks Fremtid!

Dansk Front!

Johan Lassen

Sysselleder

L. Westergaard

Sysselafdd.

P. Skøtt

Sysselafdd.

M.N. Bruhn

Sysselafdd.

H. Kylling J. Feddersen

Herredsl. Herredsl.

Chr. Beck

Herredsl.

Johs. Boldt A. Andersen

Herredsl. Herredsl.

H. Friis

Herredsl.

P. Christensen

Herredsl.

Chr. Clausen

Herredsl.

J. Jespersen

Herredsl.

Joh. Lassen sluttede Mødet med at udtale: Fra min Side skal det være saadan at der ikke skjules noget, alt skal foregaa aabent og ærligt og vi vil i Ellum og Barvid Syssel ikke være med til noget der kan skade vort Parti. Alle Ledere gik fra Mødet i Forvisning om at der fra nu af skulde gøres rent Bord og den gamle rene Linie igen Følges. Der blev

endvidere bestemt, at der skulde indkaldes til lignende Møder ca. 1 Gang om Maaneden til Drøftelse af den foreliggende Situation.

Den 21. November blev der igen indkaldt til Møde, hvor følgende deltog: Johan Lassen, Westergaard, Skøtt, Bruhn, Kylling, Feddersen, Beck, E. Friis, Andersen, Schultz, H. Friis, Christensen, Clausen og Jespersen. Ingen af Lederne manglede ved dette Møde.⁶²

Der blev paa dette Møde bestemt at sende Stabsleder Larsen følgende Skrivelse for at faa ryddet ud af de Folk der havde skadet vort Parti:

Stabsleder Theofilus Larsen
Hovedkontoret, Bovrup

Paa egne og samtlige Sysseleders og Herredsleders Vegne tilstiller jeg Dig herved følgende:

I Erkendelse af vore Frivilliges Ofre for den national-socialistiske Ide og for vort Parti, anser vi det for vor Pligt at gøre hvad der er muligt for at vort Parti fortsat kan arbejde for Udbredelsen af den national-socialistiske Ide.

Derfor ønsker vi, at Partiførerens Chauffør Johs. Petersen bliver slettet af Partiet da hans forskellige uheldige Episoder som f. Eks. hans Bilkørsel i Fuldskab, og sidst hans Optræden paa Albrechtsens Gæstgivergaard i Bovrup, hvor han i Fuldskab har skudt med skarpt igennem Loftet i Lokalet medens Partiførerens Vogn holdt udenfor, skader vort Parti's Omdømme overordentligt.

Endvidere ønsker vi, at der snarest muligt indkaldes til Storraadmøde, hvor der skal gives klar Besked vedr. Partiets Forhold i det forløbne Aar og for Arbejdet i den nærmeste Fremtid.⁶³

Endvidere ønsker vi klar Besked paa følgende Spørgsmaal:

Hvornaar er Lederen af Partidomstolen Dommer Junior slettet af Partiet?⁶⁴

Bliver Regnskabet paa Stabskontorerne og Hovedkontoret revideret af Partirevisoren, i saa Fald, hvornaar har dette sidst fundet Sted?⁶⁵

Er Orlogskaptajn Wodschov stadig Stabsleder, i saa Fald for hvad?⁶⁶

Er Langgaard Nielsen stadig Stabsleder, i saa Fald for hvad?⁶⁷

Hvad er Grunden til at Ejnar Jørgensen er traadt tilbage som Sysseleder?⁶⁸

Samtidig ønsker vi, at Herredsleder Johs. Boldt indtræder i Partiraadet som Repræsentant for den danske Muld.

Hil Frits Clausen
 Dansk Front!
 Johan Lassen

I samme Møde deltog Landsungdomsfører Hans Jensen og Østergaard Petersen.⁶⁹

Hans Jensen redegjorde for NSU's Stilling og bad om et halvt Aars Betænkningstid før han vilde gaa med til at lægge NSU ind under Partiet igen som der blev forlangt henede fra. Dette var der Enighed om.⁷⁰

Alle de tilstedeværende Ledere fra Syslet afgav Løfte om at holde sammen en for alle og alle for én. Ingen trak sig tilbage endskønt det alvorlige i det der for Fremtiden vilde blive forlangt af enhver blev klart belyst. Alle var klar over at det nu gjaldt enten-eller.

Den 18.12. afholdtes der igen Møde. Følgende var til Stede: J. Lassen, Bruhn, Westergaard, Skøtt, E. Friis, H. Friis, Boldt, Kylling, Clausen, Feddersen og Theofilus Larsen.

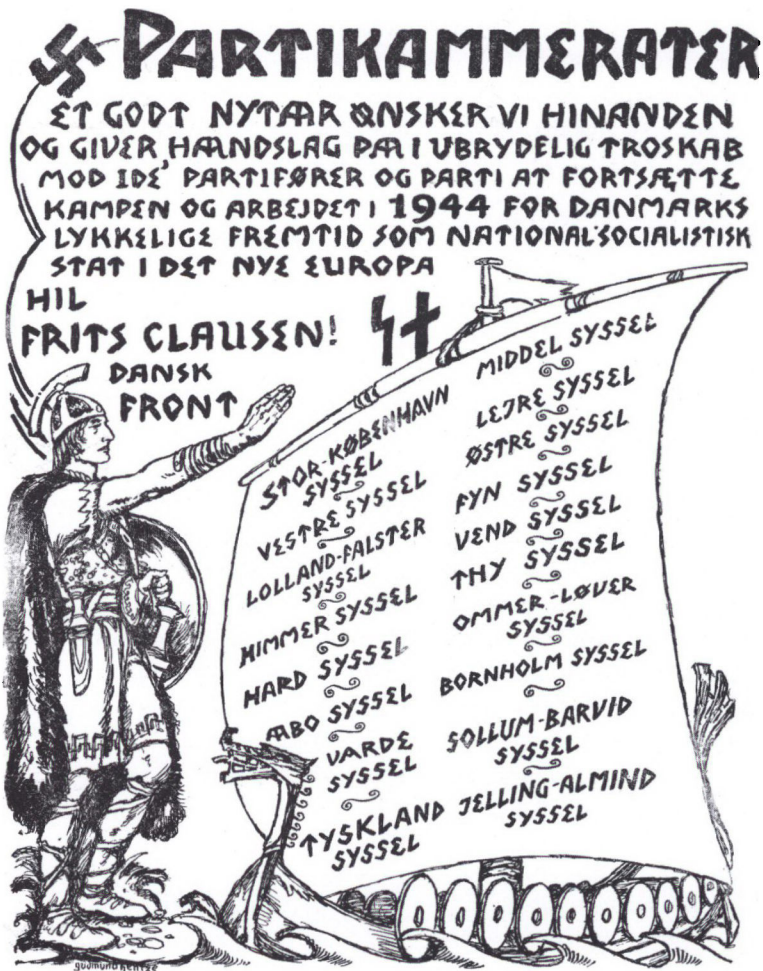
Stabsleder Theofilus Larsen svarede paa Mødet paa de Spørgsmaal vi havde stillet ham i foromtalt Brev og lovede at rense ud indenfor den øverste Ledelse som vi havde henstillet til ham om at gøre.

Larsen udtalte at der var Bestræbelser i gang for at lægge Schalburgkorpset ind under Partiet.⁷¹ Hans Friis kritiserede at Bladet »Paa godt Dansk« blev udsendt lagt indeni »Stormfanen«.⁷²

Forskellige af Lederne havde Ordet og udtalte Troen paa, at det vilde lykkes at ride Stormen af og paapegede Nødvendigheden af at staa sammen i Arbejdet for vor Ide. Syssellederen sluttede Mødet med en Appel til alle om at gøre sit bedste for at skabe rene Linier og rense ud til Bunds som ogsaa Stabsleder Theofilus Larsen gav Tilsagn om.

1944

Den 5.2.1944 afholdtes der Møde paa Sysselkontoret. Syssellederen aabnede Mødet og omtalte det Aar der er gaaet. J. Lassen kom ind paa Krigsforholdene og udtalte sin Overbevisning om Aksens Sejr. Endvidere omtalte Lassen den omsiggribende Sabotage og Terror herhjemme der er en direkte Følge af Forræderen Christmas Møllers Hetzpropaganda.⁷³ Syssellederen kom derefter ind paa Stillingen in-

I december 1943 sendte National-Socialisten denne nytårshilsen til partikammeraterne med en særlig hilsen til partifører Frits Clausen, der havde meldt sig til tysk krigstjeneste for at fortsætte kampen for Danmarks lykkelige fremtid som nationalsocialistisk stat. Tegning af Gudmund Hentze i National-Socialisten 30.12.1943. Benævnelsen »Sollum og Barvid Syssel« er en fejl, der skyldes tegneren.

denfor Partiet og Faren ved at være Medlem af DNSAP herunder nævntes Truslen om Sprængning af Sysselkontoret. Derefter omtalte Lassen den Udrensning der havde fundet Sted indenfor den øverste Ledelse og mente at de Krav vi har stillet til Theofilus Larsen saa at sige var opfyldt det gjaldt baade Fritagelsen for Lederhverv for Bryldeerne, Wodschov, Langgaard Nielsen, og Thomsens («Tykke Tom») Medlemskab der var stillet i Bero.⁷⁴ Endvidere var Chauffør Johs. Petersen afskediget som Chauffør for Partiføreren⁷⁵ og Boldt var bleven Medlem af Partiraadet ligesom der var afholdt en Slags Storraadmøde i Randers d. 28.1.44.⁷⁶

Mødet i Randers blev omtalt og Lassen gjorde rede for Mødets Forløb.

Syssellederen kom derefter ind paa Ejendomsforholdene vedr. Sysselkontoret.

Sysselafdelingsleder Skøtt gjorde Rede for Økonomien i Syslet og omtalte Salget af Kontorets Ejendom, der vandt Enstemmig Tilslutning fra samtlige Ledere der alle fandt den trufne Ordning absolut rigtig og forsvarlig.

Herredsleder Boldt udtalte at vi skulde helst kunde klare os uden Tilskud fra anden Side hvis ikke foreslog han at hæve Kontingentet.

Under Syssellederens Omtale af Mødet i Randers refererede han hvad Theofilus Larsen havde sagt om Fritagelsen for Lederhverv vedr. de før omtalte Ledere i København og senere Slettelsen af Wodschov. Larsen udtalte i Randers at Fritagelsen af nævnte Ledere havde medført at Partiets Kurs var steget med 50% i Berlin og efter Slettelsen af Wodschov var Kursen steget med 100%.

Til slut opfordrede Syssellederen alle til at gøre sit baade for Parti og Ide i det kommende Aar.

Den 22.4.44 afholdtes der Møde paa det nye Sysselkontor. Følgende var mødt: Sysselleder Johan Lassen Stabsleder Theofilus Larsen, Sysselafld. H. Westergaard, Sysselafld. Paul Skøtt, Herredslederne H. Kylling, J. Feddersen, Chr. Beck, Emil Friis, C. Schultz, Hans Friis, Peter Christensen, A. Andersen og Chr. Clausen samt Sysselgrld. Johan Christiansen. Først blev de nye Kontorlokaler beset og alle udtalte deres Tilfredshed med disse i enhver Henseende. Derefter blev det egentlige Møde afholdt hos P. Skøtt privat.

Sysselleder Johan Lassen aabnede Mødet og omtalte Indflytningen i de nye Lokaler og gik derefter over til at omtale Mødet (Storraads-

mødet) i København d. 10.3.44: Paa dette Møde udtalte Landsleder C.O. Jørgensen at de Rygter der verserede om Partiføreren desværre ikke kunde afkræftes.⁷⁷ Joh. Lassen omtalte endvidere Dannelsen af Førerraadet og Suppleringen af Partiraadet.⁷⁸ Paa Mødet i København blev der diskuteret frem og tilbage angaaende Partiføreren. Der blev vedtaget at Rygterne ang. P.F. i Tyskland skulde undersøges.⁷⁹ Et Par af de tilstedeværende mente at det tjente til Partiførerens Undskyldning, at han havde været omgivet af daarlige Kammerater.

Sl. Johan Lassen mente at Føreren skulde være saa karakterfast, at han kunde staa selv og naar der forlanges af os at vi skal holde vor Sti ren, at da ogsaa Føreren gør det samme. Paa Mødet i København blev et Forslag fra Schalburgkorpset, der gik ud paa at der skulde dannes et Raad bestaaende af 1/3 af Schalburgkorpsets Repræsentanter og 2/3 af DNSAP's Repræsentanter, forkastet paa Grund af at en stor Del af Schalburgkorpsets Folk er Folk der er slettet af DNSAP.⁸⁰ Der blev da bestemt, at Schalburgkorpset tog sig af det militære og DNSAP af det politiske. Landsleder C.O. Jørgensen foreslog at Kammeraterne fra Fronten blev trukket Hjem og indsat i Korpset som Garanter for at den rette Linie holdtes.

Derefter omtalte Sysselleder Johan Lassen Mødet i København d. 14.4.44:

Paa dette Møde redegjorde Stabsleder Theofilus Larsen for sin Rejse til Berlin ang. Undersøgelsen af Partiførerens Forhold som bestemt paa sidste Møde i København. Larsen udtalte: Den første jeg traf var Major Ahrentoft der viste mig den kolde Skulder,⁸¹ derefter fik jeg en Samtale med Partiføreren der ikke resulterede i noget.

Efter at Johan Lassen havde haft Ordet redegjorde Stabsleder Larsen for de Samtaler han havde haft med Partiføreren da han var hjemme paa Orlov⁸² og hvor han havde bebrejdet Partiføreren, at han hovedsagelig havde opholdt sig hos de Folk som vi nylig havde slettet af Partiet som »Tykke Tom« og Bryldeerne. Dertil havde P.F. svaret, at det var for at sige disse Folk at han ikke havde sagt til Larsen – at naar han var rejst skulde de slettes. Larsen mente, at det saa ikke saa godt ud, hvilket vandt stærk Tilslutning fra de øvrige Deltagere i Mødet. Larsen kom derefter ind paa C.O. Jørgensens Samtale med Partiføreren under hans Orlov, hvor Partiføreren overfor C.O. Jørgensen ikke havde vist sig uvillig til at træde tilbage som Fører.

Derefter havde Johan Lassen igen Ordet og udtalte, at vi anerkender den Indsats som Partiføreren har gjort men vi kan ikke se bort fra

C.O. Jørgensen, medlem af DNSAP fra 1934, afsluttende den politiske karriere med at blive partiets sidste fører 20.2.1945. Gengivet efter C. Næsh Hendriksen (red.): Den danske Kamp.

den Karakterbrist han har og vi skal nu gøre vore Medlemmer bekendt med, at vi kommer til at se os om efter en anden Fører. Dette skal gøres saa lempeligt som muligt. Desuden vil den endelige Afgørelse sikkert snart følge. I Dag er Førerraadet den bestemmende Faktor med det fulde Ansvar. Johan Lassen udtalte, vi kæmper for DNSAP og det er det vore Kammerater paa Fronterne ogsaa kæmper for og vi har Ansvar overfor dem. Det er bedst at »Ukrudtet« bliver rykket op med Rod, vi maa have rene Linier, Ærlighed og Disciplin. Johan Lassen kom endvidere ind paa Oberst K.B. Martinsens Udtalelser paa Mødet i København d. 14.4.44, hvor denne paa Spørgsmaalet om han vilde konkurrere med DNSAP svarede »Nej«. Paa Spørgsmaalet om Gruppe 2 vilde optage politisk Virksomhed svarede Martinsen – »Det kan jeg ikke forhindre, men jeg vil ikke fremme det.« Martinsen indrømmede, at Muligheden for at Gruppe 2 kunde komme til at konkurrere med DNSAP var til Stede.⁸³ Der blev da truffet den Ordning, at Schalburgkorpset arbejder for sig og DNSAP for sig.⁸⁴ Derefter omtalte J. Lassen Sysselleder Holdings Besøg paa Ge-

sandtskabet, den 14.4.44 hvor han havde faaet samme Besked som J. Lassen, Boldt og M.N. Bruhn i sin Tid.⁸⁵

Derefter havde Herredsleder Chr. Beck ordet og foreslog en lempelig Ordning med Hensyn til Partiføreren.

Herredsleder H. Kylling foreslog det samme af Hensyn til Partiet og slog til Lyd for at der maatte skabes rene Linier af karakterfaste Ledere.

Herredsleder Jacob Feddersen udtalte bl.a. »Naar jeg kommer hjem vil mine Medlemmer have Besked og jeg lægger dem Kortene paa Bordet som de er. Jeg mener, at Partiføreren burde have sat de forskellige uheldige Ledere paa Plads, da han ellers ikke er sin Opgave voksen. Jeg kan ikke andet overfor Kammeraterne paa Østfronten. Jeg sætter min tillid til Adolf Hitler.« Feddersen foreslog C.O. Jørgensen som Fører.

Til Slut havde Sysselleder Johan Lassen Ordet og udtalte, at enhver af de her forsamlede Ledere maatte lægge Kortene paa Bordet som de mente var bedst i hvert enkelt tilfælde. Videre udtalte Syssellederen, at en Fører maa staa for de Fristelser han kommer ud for og i andre Lande er de national-socialistiske Førere anerkendt som f. Eks. Holland, Belgien og Norge og de har sikkert ogsaa været ude for Fristelser.⁸⁶

Mødet sluttede med en Appel fra Syssellederen om fortsat Kamp for vor Ide.

Den 29.7.1944 afholdtes der Møde paa Sysselkontoret. Følgende var mødt:

Stabsld. Theofilus Larsen, Sysselleder Johan Lassen, Sysselafld. P. Skøtt og Herredsld. H. Friis, E. Friis, A. Andersen, H. Kylling, J. Boldt, C. Clausen, P. Christensen og J. Feddersen og Sysselgrpld. J. Christiansen.

Syssellederen aabnede Mødet og udtalte: Vi maa samles engang imellem for at drøfte de Ting der ligger for og for at holde os orienterede om hvad der foregaar. Sysselld. udtalte endvidere at Ejner Jørgensen sandsynligvis vilde danne et nyt Parti og dermed forsøge at skade sit gamle Parti saa meget som muligt.⁸⁷ Vi maa i gang med Afdelingsmøderne og Herredsld. maa kontrollere Arbejdet. Det der har været lader vi ligge.

Udtalelser af de tilstedeværende Herredsld ang. Stillingen i deres Herreder: (afkortet af P.S.)

- 1) Kylling: Der har været en Del Frafald og nogle er lidt sløje men jeg regner med at Resten bliver staaende.
- 2) E. Friis: Ingen Forandring. Det kniber med Mødelokaler. Holder vore Møder i private Hjem. Vi har ingen Fremgang, men dem der er staa fast.
- 3) A. Andersen: Møgeltønder er vort Smertensbarn der er gaet en Del Medlemmer og der gaar maaske flere. Noget lign. er Tilfældet i Tønder de staa afventende.
- 4) H. Friis: Ved Hjælp af Sysselkontoret har vi været højt oppe og er nu gennem Sladder kommen temmelig langt ned. Jeg tror vi har naaet Bunden. Der hvor National-Socialismen er saet gaar den ikke ud igen.
- 5) Chr. Clausen: Jeg siger meget det samme som Hans Friis, men her er det jo Hovedkontoret. Det bliver ikke bedre før der bliver skaa-ret rent af med Fortiden. Er ikke tilfreds med at Hr. og Fru Krogh stadig staa i Forbindelse med Fru D. Clausen og render med Sladder fra og til.⁸⁸
- 6) P. Christensen: Det gaar sløjt i de fleste Afdelinger. Den bedste Afdgl. er Faarhus, der konstant afholder Medlemsmøder. Felsted truede med at gaa fuldstændig, det er nu reddet idet Skøtt har været dernede og give en Redegørelse. Renkenæs og Graasten Afdgl. har lidt under Iver Møllers Agitation.⁸⁹ Leonhardt Jürgensen agiterer for Schalburgkorpset.

Derefter havde Joh. Lassen Ordet og udtalte at Forholdene paa Hovedkontoret maatte Theofilus Larsen ordne, som han mente var bedst.⁹⁰

Derefter havde J. Boldt Ordet og udtalte: For omtrent 1 Aar siden var vi ogsaa samlet paa Sysselkontoret og var da i Opposition til den daværende Ledelse. Det vi ønskede fjernet er fjernet. Nu maa vi til at bygge op. Jeg har den fulde Tillid og Tiltro til Førerraadet i Dag. C.O. Jørgensens og Larsen Stillinger er ikke til at misunde men jeg tror de har en ærlig Vilje til at arbejde for vort Parti.

Stillingen paa Fronterne har stor Indflydelse paa Medlemmerne. Jeg har været Talsmand for Afbyrdelsen med Gesandtskabet naar de støtter Ejner Jørgensen økonomisk gennem Schalburgkorpset. Det skulde være en Selvfølge at DNSAP blev spurgt til Raads af Gesandtskabet, vi har kæmpet for den samme Ide i 10-12 Aar. Vi har altid holdt paa rene Linier men det er i det sidste Aars Tid det har været praktiseret. Hvis der ikke sker en Ændring fra Gesandtskabet

vil min Stilling, mit Staasted, være mellem dem og det danske Folk.

Sysselafld. Skøtt havde Ordet til nogle organisatoriske Bemærkninger og opfordrede Herredsl. til at gøre Brug af de Talere vi har tilligemed vort Tonefilmsanlæg. Skøtt udtalte endvidere ang. Forholdet med forskellige tyske Instanser at de jo meget ofte kommer til os for at få dette eller hint at vide.

Derefter havde Stabsleder Theofilus Larsen Ordet: Larsen omtalte det sidste Partiraadmøde hvor der var fuld Enighed om de behandlede Spørgsmaal. Det var Mening, at der skulde afholdes Førerting i September Maaned.⁹¹ Den nye Leder af »Germanische Sturmbann« var klar over, at der fra tysk Side var begaaet en hel Del Fejltagelser, for Eksp. med Hensyn til Schalburgkorpset.⁹² Best havde udtalt at han var færdig med Ejner Jørgensen og at det var ham forbudt at optage Medlemmer eller forhenværende Medlemmer af DNSAP i det nyoprettede Parti.⁹³ Endvidere omtalte Larsen et Møde som Arildskov havde talt ved i Varde Syssel, hvor A. havde udtalt, at de ikke ville have Ejner som Fører. Ved Ejner J Møde i Ringsted i forrige Uge var de 90% af Tilhørerne Schalburgfolk.

Efter at forskellige havde haft Ordet sluttede Sysselledere Mødet.-

Den 5. Novb. 44 afholdtes der igen Møde paa Sysselkontoret (ved Skøtt). Følgende var mødt:

Stabsld. Theofilus Larsen, Sysselld. Joh. Lassen, Sysselafld. L. Westergaard og Sysselafld. Paul Skøtt, Herredslederne Chr. Clausen, Hans Friis, Hans Kylling og A. Andersen.

Sysselld. indledede Mødet med at give en udenrigs og inderigs politisk Oversigt. Omtalte endvidere Snigmordene paa vore Kammerater. Sysselld. udtalte vi maa sørge for at Misstemningen og Mistilliden forsvinder.

Derefter indledte Chr. Clausen en Diskussion ang. forh. Partifører Frits Clausen og Chauffør Johs. Petersens yderst uheldige Optræden særlig i Bovrup, en Optræden der skader Partiet meget.

Enden paa Diskussionen blev, at der enstemmigt vedtoges at rette Henvendelse til Førerraadet om at slette begge af Partiet og bekendtgøre det i Radioen,⁹⁴ samt endvidere rette Henvendelse paa kompetent Sted for at faa deres Virksomhed stoppet ved Vejle, der sætter dem i Stand til at holde deres Drikkegilder.⁹⁵ Flere ønskede Jes Asmussen slettet ogsaa.⁹⁶

Efter at forskelligt var bleven diskuteret redegjorde Herredsafde-

lingsleder Martha Skøtt for de afholdte Lazaretbesøg der vandt udelt Bifald og som blev karakteriseret som den vigtigste Opgave for K.M. for Tiden sammen med at sørge for at skaffe Pakker o. lign. til vore Frivillige.

Derefter afsluttede Sysselld. Mødet.

NOTER

1. Kim Furdal: Foreningsarkiver fra Sønderjyllands Amt og Sydslesvig, 1, 1998, s. 111.
2. Jørgen Klaus Jensen: En redegørelse for DNSAP's virksomhed i Sønderjylland 1930-1940 med særligt henblik på dets nationalpolitiske stilling. Upubl. speciale, Århus Universitet 1970, Martin Larsen: DNSAP i Aalborg 1931-1945. Upubl. speciale, Århus Universitet 2001, Peter Ramskov Andersen: Fynske revolutionære. De fynske nazister 1930-1945, 2004.
3. Martin Larsen: I hagekorsets skygge. De danske nazister i Aalborg 1931-45, Historie 2002, s. 396-437.
4. René Rasmussen: De danske nazister, Hans Schultz Hansen og Henrik Skov Kristensen (red.): Sønderjylland under krig og besættelse 1940-1945, 2003, s. 77-93.
5. DNSAP's Organisationsplan 1943, s. 16 havde forudset en afvigende struktur, idet herreds- eller distriktslederen stod over sysselafdelingslederen, mens DNSAP's Lommebog 1943 satte sysselafdelingslederen over herredslederen (Jfr. John T. Lauridsen: Dansk nazisme 1930-45 - og derefter, 2002, s. 159, 163), som det er tilfældet i Ellum og Barvid Syssel. Se den rækkefølge lederne opregnes i, især i det mødet 21. oktober citerede brev.
6. Han blev 1.11.1943 tildelt DNSAP's æreemblem. Hans Fallesen Kiil blev kendt i 1930'erne, da han blev sat ud af sin gård. DNSAP udgav en pjecesagen: Lorenz Christensen: Hans Fallesen Kiil som blev bastet og bundet. 1936.
7. Nov. 1937 blev L. Westergaard fritaget for hvervet som leder af Lø Herred og blev da afløst af Chr. Riggelsen (1740).
8. Gennemsnitsalderen ville stige, hvis herredsledergruppen før 1943 blev inddraget: Hans Fallesen Kiil (f. 1891), Hans Christensen (f. 1892), Lorentz Jacobsen (f. 1896), Iver Møller (f. 1890).
9. Det kan yderligere tilføjes, at herredets leder, August Varming, trods det meget høje partinummer, havde været opstillet til folketingsvalget for DNSAP i 1935 og fungerede fra sept. 1935 en tid som DNSAP's landssportsfører. Han var rimeligvis et genindmeldt partimedlem i 1941.
10. Kolding »herred« blev 23.10.1941 flyttet til Jelling og Almind Syssel.
11. Slettet af partiet 30.4.1943.
12. 1937 valgt for DNSAP i Bovrup ved kommunevalget.
13. Malene Djursaa: DNSAP. Danske nazister 1930-45, 1981, 1, s. 48f., Søren Eigaard: »Frø af ugræs«, 1981, s. 121f.
14. Beregnet på grundlag af Lauridsen 2002, tabel 21, idet hver leder kun er medtaget en gang, selv om han er leder i flere omgange eller i flere sysler.
15. De 13 var: P. Schiøler Pedersen (4.226), Hans Konradsen 40.2149), J.F. Koch (25.529), Johan Lassen (167), C.C. Steen-Rasmussen (11.012), V. Jørgensen, (4.095), Leo S. Mikkelsen (32.923), Aage Buchardi (20.276), Holger Johansen (36.102), Louis Nielsen (7.400), Harry Hansen (53.216), Frode Mor-

- tensen (32.923), Felix Lennholm (27.189).
16. SA- og NSU-stabene er ikke inddraget. Udarbejdet på grundlag af Lauridsen 2002 med tilføjelse af medlemsnumre.
  17. Lauridsen 2002, s. 277.
  18. SA-mytteriet i DNSAP i Odense i 1937 er et skoleeksempel herpå. »Mytteriet« er kun kort omtalt Lauridsen 2002, s. 523, men kan uddybes p.g.a. aktmaterialet, hvortil der er henvist sst.
  19. Pjecen aftrykt i Den Parlamentariske Kommissions Betænkning 10, 1949, s. 523-559.
  20. Herom sagen mod Wilfred Petersen m. fl. 25. afd. nr. 64/47 (Landsarkivet for Sjælland, Højesterets-tidende 1949, s. 1300f., Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de danske nazister, 1970, s. 255.
  21. Lauridsen 2003a, tillæg 6.
  22. Lauridsen 2002, s. 512.
  23. Lauridsen 2002, s. 476, 526, Hans-Henrik Siig: De nationalsocialistiske Faggrupper, DNSAP's Arbejdsfront og Det Danske Arbejdsfællesskab. Upubl. speciale, Københavns Universitet 2001, s. 32-41.
  24. Lauridsen 2003, tillæg 8, 15.
  25. Lauridsen 2002, s. 490, 510. Spørgsmålet kom også frem på førertinget 21.5.1944, hvor der blev redegjort for arvens størrelse og anvendelse (Frihedsmuseet, FM 23B, Referat af DNSAP's førerting 21.5.1944).
  26. Se H.C. Brylids brev, udateret, i Frits Clausen-sagen pk. 2 (Landsarkivet for Sjælland).
  27. Der er også blevet fokuseret kraftigt på lederne i de nye danske partier i 1970'erne og 80'erne, ikke mindst Fremskridtspartiet.
  28. Se f. eks. Peter Hüttenberger: Der Gauleiter. Studie zum Wandel des Machtgefüges in der NSADP, Stuttgart 1969 og sammes: Nationalsozialistische Polykratie, Geschichte und Gesellschaft 2, 1976, s. 417-442.
  29. Tillige var Niels Bjert arkivar. Pr. 1.9.1942 var det kvindelige personale ved hovedkontoret i Bovrup: Meta Eskildsen, Mabel Hansine Petersen, Dorothea Friis og Else Brunøe. De var naturligvis alle partimedlemmer, Dorothea Friis tillige en meget aktiv leder af Kvindegrupperne, mens Else Brunøe givetvis bl.a. havde en ikke ubetydelig kvalifikation i at være datter af en dansk nazismens og antisemitismes forløbere, lærer Hans Peter Brunøe (jfr. Lauridsen 2002, s. 481f.).
  30. Larsen opgav selv både 1930 og 1932, men det kan p.g.a. medlemsnummeret ikke have været så tidligt.
  31. Straffesag mod Theofilus Hansen Larsen, Københavns Byret 21. Afd. 205/1947 (Landsarkivet for Sjælland). Her bl.a. levnedbeskrivelse 7.5.1946.
  32. Fædrelandet var tysk ejendom fra 1941, National-Socialisten fik underskudsgaranti og blev begavet med talrige tyskbetalte annoncer.
  33. John T. Lauridsen: En storm i et meget lille glas vand. »Problemet« Frits Clausen og Werner Bests eliminering af DNSAP 1943-44. Historie 2003, s. 351f. (herefter cit. Lauridsen 2003b).
  34. Fædrelandet den 15.5., 18.7. og 10.8.1943.
  35. Fædrelandet 1.10.1943.
  36. Lauridsen 2002, s. 516. En anden sådan type, der rykkede frem som partileder 1941, var P. Hoffmann-Madsen. Det er karakteristisk, at de to stort set undgik kompetencestridigheder, selv om de begge beskæftigede sig med partiorganisationen. Th. Larsen var den overordnede, han varetog gennem DNSAP's hovedkontor partiets organisatoriske arbejde, mens Hoffmann-Madsen skulle fremme det organisatoriske arbejde inden for syserne og var ansvarlig for de organisatoriske enheders indbyrdes arbejde.
  37. Th. Larsens levnedbeskrivelse 7.5.1946 i straffesagen mod ham.
  38. Best nævner dette på Frits Clausens negativside (Lauridsen 2003a, tillæg 9).

39. Af Th. Larsens breve til et parti-medlem 23.10., til G. Hilsgaard 29.11.1943 og til Hans Jensen samme dag fremgår det, at han ikke havde slået døren op for Schalburgkorpset, men forholdt sig afventende (breve ved straffesagen mod ham). Jfr. Lauridsen 2003b, s. 364 og Th. Larsens levnedserbetning 5.6.1946.
40. Jfr. Aage Trommer: Modstandsarbejde i nærbillede, 1973, s. 209, 360. Likvideringer var planlagt inden for syslets område, men blev ikke gennemført.
41. Der ligger et brev i sagen mod Th. Larsen til Helge Bangsted 1943, hvor spørgsmålet er på dagsordenen.
42. Organisatorisk Meddelelse nr. 3, 1944.
43. Lauridsen 2003b, s. 369.
44. Lauridsen 2003b, s. 377f.
45. Eks. af partibefaling 3, 15.4.1944 i bl.a. straffesagen mod Th. Larsen. Jfr. Lauridsen 2003b, s. 377.
46. Se Partibefaling 4, 5 og 6, alle 5.5.1944.
47. Lauridsen 2003b, s. 382.
48. Begge referater er i Frihedsmuseet, FM 23B. De forventes trykt i John T. Lauridsen: Hagekors over Danmark. 2006.
49. Denne flisefabrik var genstand for en del mytologisering i den illegale presse og den danske presse i Sverige, se Information 6.12.1944 og Danskeren april 1945. Endvidere i dele af efterkrigspressen, f.eks. Tidens Tegn 26, 1945, s. 21 (DNSAP's Spidser som Værnemagere).
50. Eksklusionsdokumentet er gengivet af Børge Outze: Vore hjemlige Nazister. Vilh. la Cour (red.): Danmark under Besættelsen. 2, 1947, s. 477. Da Th. Larsen efter besættelsen skulle forklare Frits Clausens eksklusion, begrundede han det med, at Frits Clausen fortsat knyttede sig tæt til brd. Bryld og lyttede til dem.
51. Information 6.12.1944, hvorfra nyheden spredtes.
52. National-Socialisten 29.12.1944 og 2.3.1945. I arkivet for Politiajudanten for Sønderjylland er der næsten intet vedr. DNSAP for de sidste besættelsesår.
53. Lauridsen 2003b, s. 388–390.
54. Arkivdannelsen i Bovrup-arkivet 1943–45 er kun en skygge af sig selv i forhold til de foregående år. Det var pengemidlerne og aktiviteten også.
55. Brevet er i straffesagen mod Th. Larsen.
56. Lauridsen 2002, s. 476, 516. Th. Larsen blev benådet 30.8.1949.
57. Min overskrift, JTL.
58. Johan Lassen blev sysselleder 5.10.1943.
59. Jes Asmussen var sysselleder i El-lum og Barvid Syssel fra maj 1938. Under besættelsen blev han som en del andre partipionerer professionel partifunktionær.
60. NSU blev ved partibefaling nr. 10, 10.9.1943 udskilt fra DNSAP.
61. Poul Sommer var ved denne tid igen medlem af DNSAP og stod et par måneder som leder af Schalburgkorpset.
62. Det stemmer ikke. Johs. Boldt var ikke til stede.
63. Storrådet var et partiorgan bestående af syssellederne, stabslederne og landslederne. Det havde ikke været indkaldt siden begyndelsen af 1941.
64. Chr. Junior blev 15.9.1943 fritaget for hvervet som formand for partidomstolen, men blev ikke officielt meddelt som udtrådt af partiet, hvad han dog gjorde.
65. Den manglende revision var et kritikpunkt, som Ejnar Jørgensen adskillige gange vendte tilbage til. Det gav anledning til spekulationer og rygter.
66. Svend Wodschow blev 30.11.1943 fritaget for alle lederhverv og 10.1.1944 slettet af partiet.
67. A. Langgaard Nielsen blev den 30.11.1943 fritaget for alle lederhverv.
68. Ejnar Jørgensen trådte tilbage som sysselleder april 1943 i forbindelse med, at han blev medlem af Folketinget. I juni 1943 blev han udnævnt til stabsleder.

69. Kaptajnløjtnant Erik Østergaard Petersen var involveret i forhandlingerne med Schalburgkorpset. Han blev likvideret i København 20.12.1943.
70. NSU vendte først tilbage til DNSAP 15.3.1945.
71. Der kan kun have været tale om en intention eller ønsketænkning fra Th. Larsens side. Schalburgkorpset var interesseret i en opslugning af DNSAP's medlemmer.
72. Stormfanen var NSU's blad, mens Paa godt Dansk blev udgivet for tyske penge af den til Schalburgkorpset knyttede Arent Lemvigh-Müller og var en tydelig konkurrent til DNSAP's Maanedes-Breve.
73. Det var gået ud over mange DNSAP-medlemmer i efteråret 1943, adskillige var døde eller såret (se National-Socialisten 4.2.1944, s. 10), og lige før årsskiftet havde attentatet på den konservative Ole Bjørn Kraft vakt voldsom offentlig røre.
74. Brødrene Bryld blev fritaget for alle lederhverv 30.11.1943 og slettet af partiet 11.3.1944 sammen med Aage Thomsen.
75. Johannes Petersen var ikke som krævet blevet slettet af partiet, men kun afskediget som chauffør.
76. Der var ikke tale om et storrådsmøde i Randers.
77. Rygterne fortalte, at Frits Clausen i fuldskab havde forsøgt voldtægt mod en sygeplejerske på et lazaret i Minsk.
78. Førerrådet dannet 11.3.1944 kom til at bestå af Th. Larsen, C.O. Jørgensen og Holger Johansen, mens partirådet forud var blevet udvidet med Johs. Boldt og Ejnar Jørgensen.
79. Th. Larsen og C.O. Jørgensen skulle i den anledning have haft foretræde hos Werner Best for at få tilladelse til at opsøge Frits Clausen, et møde der er blevet henlagt til 17.1.1944 (Straffesagen mod Th. Larsen med henvisning til Bests kalender den pågældende dag). Dette møde kan tidligst have fundet sted et stykke tid ind i februar.
80. De medlemmer, der havde tilsluttet sig Schalburgkorpset siden april 1943 blev slettet af DNSAP.
81. Orla Holger Arentoft, kaptajn, medlem af DNSAP og frivillig i tysk krigstjeneste.
82. Frits Clausen var af SS-Hauptamt bevilget en kort orlov i dagene omkring 1. april 1944 for at han kunne søge at rense sig for beskyldningerne rejst via de ovenfor omtalte rygter.
83. Med gruppe 2 mentes den særlige afdeling, hvori medlemmer af DNSAP kunne indtræde.
84. En DNSAP-beslutning af 15. april 1944, der ikke kunne trykkes i ledermeddelelserne, men kun sendtes til lederne mangfoldiggjort.
85. Holger Holding var sysselleder i Varde syssel. Hvis han havde fået samme besked på alle punkter, som de andre i oktober 1943, er det udtryk for en fortsat undertrykkelse af de reelle modsætninger. Såvel i oktober 1943 som april 1944 var der mere end divergenser mellem besættelsesmagten (Best) og Frits Clausen.
86. Hvilken form for anerkendelse Johan Lassen hentyder til, lader sig ikke afgøre.
87. Begge formodninger viste sig at holde stik.
88. Johannes Krøgh (Christiansen) var som ovenfor nævnt ansat ved hovedkontoret i Bovrup og tillige nær ven af familien Clausen.
89. Den frafaldne herredsleder Iver Møller vendte sig stærkt mod sit tidligere parti.
90. Her lægges der op til, hvad herredsleder Chr. Clausen lige havde ønsket, at der blev skåret rent af med fortiden, så var det blot om at finde en anledning.
91. Der foreligger ikke oplysninger om, at et sådant blev afholdt.
92. Germanische Sturmbann Dänemark hvervede danske arbejdere i Tyskland (Niels Alkil (red.): Besættelsestidens Fakta. 1, 1945, s. 787f.).
93. Der er ikke belæg for, at Werner Best skulle have forbudt Ejnar Jørgensen at optage medlemmer af

DNSAP i det nyoprettede Dansk National Samling.

94. De to blev slettet af partiet, Frits Clausen den 22.11.1944. Det blev ikke meddelt i radioen, men ønsket er det bedste bevis for, at slettelsen ikke blot var et lokalt anliggende, men et landspolitisk signal. Frits Clausen var nu en del af den fortid, som DNSAP lagde bag sig.
95. Med kompetent side må menes besættelsesmagten. Det var på et fremskredent tidspunkt at ty til denne instans for at få noget så tilsyneladende bagatelagtigt bragt til ophør, at der rimeligvis lå andet og

mere bag. Det kunne være et politisk signal om, at man lagde stor afstand til Frits Clausen og også hans tidligere meritter. Frits Clausen drev en tid sammen med sin tidligere chauffør en flisefabrik nær Vejle.

96. Jes Asmussen blev også beskyldt for drukkenskab, men tillige holdt han fast ved venskabet med Frits Clausen, hvilket måske har vejet lige så meget eller tungere. Asmussen var den sidste, der indskrev sig i familien Clausens gæstebog efteråret 1944 (gæstebogen er i privateje).